

Ἡ Ρωσσία καὶ τὸν Πατριάρχον

Η ΡΩΣΣΙΑ

ROS

ΚΑΙ

ΤΟ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΝ

ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΚΡΙΜΑΪΚΟΝ ΠΟΛΕΜΟΝ

1856—1860

Ἐπὶ τῇ βάσει ἀνεκδότων μέχρι τοῦδε πηγῶν

ΥΠΟ

Κν. Γ. Τ (Πρίγκ. Γ. Τ)

ΚΑΤΑ ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΝ ΕΚ ΤΟΥ ΡΩΣΣΙΚΟΥ

ΥΠΟ

Α. Ι. Β.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΓΡ. ΛΑΜΠΡΟΥ

1903

3081

Η ΡΩΣΣΙΑ

ΚΑΙ

ΤΟ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΝ

ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΚΡΙΜΑΪΚΟΝ ΠΟΛΕΜΟΝ

1856—1860

Ἐπὶ τῇ βάσει ἀνεκδότων μέχρι τοῦδε πηγῶν

ΥΠΟ

Κν. Γ. Τ (Πρίγκ. Γ. Τ)

ΚΑΤΑ ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΝ ΕΚ ΤΟΥ ΡΩΣΣΙΚΟΥ

ΥΠΟ

Α. Ι. Β.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΓΡ. ΛΑΜΠΡΟΥ

1903

Η ΡΩΣΣΙΑ

ΚΑΙ ΤΟ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΝ

ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΚΡΙΜΑΪΚΟΝ ΠΟΛΕΜΟΝ

1856 — 1860

Ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦτον ἐδημοσιεύθη μακρὰ καὶ περισπού-
δαστος διατριβή, ἐν τῷ μηνιαίῳ τῆς Πετροπόλεως περιοδικῷ
«Εὐρωπαϊκῷ ἀγγελιαφόρῳ», ὑπὸ Ῥώσσου, ὅστις εἰ καί, ὑπο-
γράφων διὰ τῶν ἀρχικῶν στοιχείων Κν. Γ. Τ (Πρίγκ. Γ. Τ),
ζητεῖ νὰ ἀποκρύψῃ τό τε ὄνομα καὶ τὴν ιδιότητα αὐτοῦ, εὐκόλως
ὁμως, ἐξ ὅσων αὐτὸς ἐν ἀρχῇ προτάσσει, ἀπελέγχεται σπου-
δαῖός τις κατὰ τὴν μόρφωσιν καὶ τὴν κοινωνικὴν θέσιν καὶ στε-
νῶς πρὸς τὴν ἐν Κων)πόλει Ῥωσσικὴν Πρεσβείαν συνδεδεμένος.

Τῆς διατριβῆς ταύτης μέρος, καὶ δὴ τὸ μᾶλλον διαφέρον
ἡμᾶς, τοὺς Ἑλληνας, ἐκ τοῦ Ῥωστικοῦ μεταφράσας, ἐπέστειλε
καὶ ἐδημοσίευσεν ἐν τῇ «Τεργεσταία Νέα Ἡμέρα» διακεκρι-
μένος ἡμέτερος κληρικός, ἐν Μόσχᾳ διατρίβων, ὁ Α. Ι. Β.

Ἐπειδὴ δὲ καθ' ἡμᾶς, ὁμολογοῦντας τῷ μεταφράσαντι τὴν
σπουδαιότητα τοῦ μεταγλωττισθέντος μέρους, ὠφέλιμον εἶναι
νὰ καταστῶσι γνωστὰὶ σκέψεις τοιαῦται, μετὰ τοιαύτης, ὑπὸ οὐχὶ
τυχαίου τινός, ἐξενεχθεῖσαι βαρύτητος, ἐπὶ διαφερούσης τὰ μάλα
σελίδος τῆς νεωτέρας ἡμῶν Ἐκκλ. Ἱστορίας, ἀνατυποῦμεν
τοῦτο ἐκ τῆς ῥηθείσης ἐφημερίδος, τῇ ἀδείᾳ αὐτοῦ τοῦ μετα-
φράστου.

Εὐτυχεῖς δὲ θέλομεν νομίσει ἡμᾶς αὐτούς, ἂν τοῦτο παρὰ
τῶν ἐπαϊόντων μελετώμενον, ἤθελέ πως ἀποβεῖ λυσιτελὲς διὰ τε
τὰ Ἐθνικὰ καὶ Ἐκκλησιαστικὰ ἡμῶν συμφέροντα.

Ἀθήνησι τῇ 27ῃ Φεβρουαρίου 1903.

Α. Β. Ι. Β.

Η ΡΩΣΙΑ

ΚΑΙ ΤΟ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΕΟΝ

ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΚΡΙΜΑΪΚΟΝ ΠΟΛΕΜΟΝ

1856 — 1860

Ἐπὶ τῇ βάσει ἀνεκδότων μέχρι τοῦδε πηγῶν.

Διακεκριμένος Ἑλλήν κληρικὸς ἐπέστειλεν ἡμῖν ἐκ Μόσχας τὴν κατωτέρω μετάφρασιν, ἧς προέταξε καὶ τινὰς ἰδίας αὐτοῦ παρατηρήσεις :

Σπουδαίαν καὶ λίαν ἐνδιαφέρουσαν πραγματείαν ἐδημοσίευσεν ἐν τοῖς τεύχεσιν Ἀπριλίου, Μαΐου καὶ Ἰουνίου ε. ε. τὸ γνωστὸν μηνιαῖον τῆς Πετροπόλεως περιοδικὸν «Εὐρωπαϊκὸς Ἀγγελιαφόρος» (Vestnik Evrope), ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω ἐπιγραφὴν. Ἡ ἐν λόγῳ πραγματεία, μακρά, περὶ τὰς 150 σελ., διηρημένη εἰς ἐννέα ὅλα κεφάλαια, γεγραμμένη δὲ μετ' ἐμβριθείας καὶ σπουδαιότητος, ἣτις ἤρμοζεν εἰς θέμα οὕτως ἐνδιαφέρον, ὀφείλεται εἰς τὸν κάλαμον ἀνδρὸς ἀποκρύπταντος τὸ ἑαυτοῦ ὄνομα ὑπὸ ἀρχικὰ στοιχεῖα Κν. Γ. Τ. (Πρίγκ. Γ. Τ.), πάντως ὅμως σπουδαίου καὶ ἐξ ἰδιότητος κοινωνικῆς καὶ διπλωματικῶς εἰς στενὰς εὐρισκομένου, ὡς φαίνεται, σχέσεις πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει Αὐτοκρατορικὴν Πρεσβείαν, ἧς τὰ ἀρχεῖα, καθὰ ὁ ἴδιος γράφων ἀναφέρει ἐν ἀρχῇ, εὐμενεῖ ἀδείᾳ τοῦ ἐξοχωτάτου πρεσβευτοῦ κυρίου Ι. Α. Ζηνόβιεφ, παρέσχον μετ' ἀδιαφιλονεικῆτου αὐθεντίας τὴν ὑποκειμένην εἰς σύνταξιν τῆς προκειμένης πραγματείας ἱστορικὴν ὕλην. Ὑπὸ τὴν γραφίδα τοῦ ἐντίμου συντάκτου καὶ εὐγενοῦς πρίγκηπος Γ. Τ. παρέρχεται πλήρης καὶ αὐτοτελὴς μετὰ σαφηνείας ἢ ἀνέλιξις μιᾶς ἱστορικῆς περιόδου τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ ἡμῶν ἐν Ἀνατολῇ Κέντρου, χρονικῶς μὲν βραχείας, σπουδαιοτάτης ὅμως λόγῳ γεγονότων, πλέον ἢ ἀπὸ κατὰ ληπόντων τὰ ἔχνη τῆς ἐκτυλίξεως αὐτῶν ἐν τῷ βίῳ τῆς ἡμε-

τέρας ὀρθοδόξου κατ' Ἀνατολὴν Ἐκκλησίας κατὰ τὴν ἄρτι λήξασαν ἑκατονταετηρίδα. Διαύγεια πνεύματος καὶ ἱστορικὴ ἀκρίβεια μετ' ἐμβριθείας καὶ ἴσης ἀκριβορρημοσύνης καὶ λεπτότητος, μὴ ἀφισταμένη ὅμως ἔστιν ὅτε καὶ ὑπερβολῶν ἢ καὶ ἀποπλανήσεων εἰς τὰς διατυπωμένας κρίσεις καὶ τὰ ἐπὶ σημείων ὠρισμένων¹⁾ ἐξαγόμενα ἀτυχῇ καὶ παρακεκινδυνευμένα συμπεράσματα, διήκει δι' ὅλης τῆς μακρᾶς αὐτοῦ διατριβῆς. Θέμα τῆς περισπουδάστου συγγραφῆς τοῦ ἐλλογίμου καὶ εὐγενοῦς Ῥώσσου ὑπόκειται μεγάλα μεγαλωσὶ τρία τινὰ ἀ. Ἡ κατάργησις τῆς Γεροντίας· β'. Ἡ μεταρρύθμισις τοῦ διοικητικοῦ συστήματος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως διὰ τῆς συντάξεως καὶ ἐπικυρώσεως τῶν ἐθνικῶν λεγομένων Κανονισμῶν, καὶ γ'. Ἡ γένεσις τοῦ Βουλγαρικοῦ Σχίσματος, ἄγχιστα συνδεομένου πρὸς τὰ δύο πρῶτα γεγονότα ταῦτα.

Ἐν τῷ α' μέρει μετὰ περισσῆς λεπτομερείας ὁ συγγραφεὺς ἀναγράφει ὁλόκληρον τὴν ἱστορίαν τοῦ ζητήματος, παρενείρων λίαν ἐνδιαφερούσας πληροφορίας, εἰλημμένας ἀπὸ διπλωματικῶν ἐγγράφων μεταξὺ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Αυτοκρατορικῆς Ῥωσικῆς πρεσβείας, τοῦ Αυτοκρ. ἐν Πειρουπόλει Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ τῆς Ἀγιοπάτης διοικούσης Συνόδου, ἰδιαιτέρως δὲ τοῦ ἀειμνήστου καὶ ἐν παιδείᾳ καὶ ἀρετῇ ἐξόχου Μητροπολίτου Μόσχας Φιλαρέτου καὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Πατριαρχείου. Τὸ ἰδίᾳς μνείας ἄξιον ἐν τῇ ἀνελίξει τῆς ἱστορίας ταύτης ἔστιν ἡ ἐνδεικνυομένη συμπάθεια πρὸς τὴν ἐπιδιωκομένην διοικητικὴν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μεταρρύθμισιν τοῦ τότε πρεσβευτοῦ τῆς Ῥωσσίας ἐν Κωνσταντινουπόλει πρίγκηπος Λοβάνωφ καὶ τὴν κατάργησιν τῆς Γεροντίας, διαβλέποντος ἐν αὐτῇ ἐγκαινιζομένην νέαν ὅλως ἐποχὴν διὰ τὴν Ἐκκλησίαν, ἐποχὴν ἀποσοβοῦσαν εἰρηρικῶς τὴν ἀπὸ τινων ἐτῶν ἀπειλουμένην σύρραξιν φυλετικῶν ἐν αὐτῇ συμφερόντων καὶ ἐπικρατήσεων. Ὅσα ἐν τῷ μέρει τούτῳ καὶ ταῖς ἐπακολουθούσαις αὐτῷ ἱστορικαῖς ἀφηγήσεσιν ἀναγράφονται ἱστορικῶς περὶ τῶν ἐπὶ μέρους ἐργασιῶν τῆς ἐν τοῖς Πατριαρχείοις

1) Οἷα εἰσὶ π.χ. τὰ περὶ καταγωγῆς τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων, τὰ περὶ ὑλικῶν βοηθημάτων τοῦ Ῥωσικοῦ λαοῦ πρὸς τὸ Πατριαρχεῖον, τὰ περὶ συγκροτήσεως καὶ καταρτισμοῦ τῶν Διοικητικῶν Σωμάτων τῆς Ἐκκλησίας, Ἱερᾶς Συνόδου καὶ Μικτοῦ Συμβουλίου καὶ τῶν ἐργασιῶν αὐτῶν κ.λ.π. ὅμοια.

πρὸς σύνταξιν Κανονισμῶν Ἐθνοσυνελεύσεως ἐπὶ τῶν πατριαρχῶν Κυρίλλου καὶ Ἰωακείμ τοῦ Π καὶ τῆς σχέσεως ἢ συμμετοχῆς ἐπισήμου ἢ ἀνεπισήμου διαφόρων ἐπιφανῶν προσώπων ἐκ τε τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ κλπ. παρερχόμεθα ἐν σιωπῇ ὥς μᾶλλον ἢ ἥττον γνωστὰ τοῖς περὶ τὴν ἱστορίαν ἀσχολουμένοις. Ὡς διαφέρουν καὶ μελέτης ἰδίας ἄξιον διὰ τοὺς ἡμετέρους, καθόσον ἀφορᾷ τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι καὶ κρίνειν περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ ἐθνικῶν ἡμῶν πραγμάτων, καλὸν καὶ ὠφέλιμον ἡγησάμεθα νὰ μεταφέρωμεν εἰς τὰς στήλας τῆς «Νέας Ἡμέρας» ἐν μόνον, τὸ καὶ τελευταῖον, κεφάλαιον, διὰ μεταφράσεως ἐκ τοῦ Ῥωσικοῦ κειμένου, τὸ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Ἐθνισμός καὶ Ἐκκλησία», ὅπερ ἀποτελεῖ οἷον τὸ συμπέρασμα τῆς ὅλης πραγματείας τοῦ δώσου συγγραφέως, ἐγκλεῖον καὶ ἐρμηνεῦον τὰς ἐπὶ τοῦ ὅλου, εἰς διαπραγμάτευσιν ὑποκειμένου ἱστορικοῦ ζητήματος, σκέψεις τοῦ ἐλλογίμου ἀνδρός, ὡς παρατίθεμεν ἀπεριφράστους ἄνευ σχολίων, ἀφιέντες τὴν ἐπ' αὐτῶν κρίσιν τῶν ἀναγνωστῶν τῆς «Ν. Ἡμέρας» ἐλευθέραν· ὅ,τι ἡμεῖς ἠθελήσαμεν κυρίως, ἦν τὸ γνωρίσαι τοῖς ἐκ τῶν ἡμετέρων ἁρμοδίοις καὶ ἐνδιαφερομένοις ἐν ζητήμασιν, οἷον τὸ προκείμενον, τὰς σκέψεις ξένου ὁμοδόξου μετὰ βαρύτητος ἐκφερομένας ἐπὶ μιᾷ σελίδος τῆς νεωτέρας ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν ἱστορίας τόσον ἐνδιαφερούσης, ἥς ἡ σπουδαιότης ἐπὶ πολὺν ἔτι χρόνον παραμενεῖ ζήτημα πρώτης δυνάμεως. Τὸ ἐφ' ἡμῖν, μυχίως ἐπιποθοῦσι τὴν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ γαλήνην τε καὶ εἰρήνην ἐπ' ἀγαθῷ τῆς ὅλης ὁρθοδοξίας εὐχόμεθα ὅπως ἐν ταῖς ἀμοιβαίαις σχέσεσι τῶν δύο ἀδελφῶν Ἐκκλησιῶν Ἑλληνικῆς καὶ Ῥωσικῆς, προτανεύσωσιν ἐκεῖναι αἱ ἀγναὶ καὶ τοῦτ' αὐτὸ ἐγκάρδιοι σχέσεις πρεσβυγενοῦς μητρὸς καὶ φιλάτης θυγατρὸς, αἵτινες διεῖπον τὸ ὁρθόδοξον ἐκκλησιαστικὸν καθεστὼς ἐν παλαιότεροις χρόνοις, σχέσεις πατροπαράδοτοι ἀμοιβαίας εἰλικρινείας καὶ ἐμπιστοσύνης, ὡς ὁρθῶς σημειοῖ καὶ ὁ ἀξιότιμος συγγραφεὺς τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος πραγματείας, τηρουμένων μετ' εὐλαβείας καὶ ἀπαρασαλεύτων μενόντων εἰς τὸ διηνεκὲς τῶν «Κανονικῶν δικαίων» τῆς πρεσβυγενοῦς Μητρὸς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ἅτινα ἀπαράγραπτα καὶ ἱερὰ ἐκκληροδότησαν καὶ ἐσεβάσθησαν δύο σχεδὸν χιλιετηρίδες.

ΕΘΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

Ἡ ἀρχὴ τοῦ Βουλγαρικοῦ σχίσματος καὶ τὸ τέλος τῶν ἐργασιῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐθνοσυνελεύσεως εἰσι τὰ δύο γεγονότα, δι' ὧν ἀνοίγεται νέα περίοδος ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν πολιτικῆς ἐν Ἀνατολῇ. Γνωστὸν ἤδη τυγχάνει ὁποίας ἐλπίδας ἐξήρτα ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκρατορικὴ ἡμῶν Πρεσβεία ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἐπιδιωχθείσης ἐκκλησιαστικῆς διοικητικῆς μεταρρυθμίσεως εἰς τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ὁποίαν πικρὰν ἀπογοήτευσιν ἀπεκόμισεν ἀμέσως μετὰ τὴν συνέλεσιν αὐτῶν. Ἀντὶ τῆς νέας ὅλως ἐποχῆς, ἣν ὑπισχνεῖτο εἰρηνευτικὴν, καθόσον ἀφεώρα τὰ διάφορα φυλετικὰ συμφέροντα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐκ τοῦναντίου ἡ διοικητικὴ αὕτη μεταβολὴ παρήγαγεν ἄλλοιον ἀποτέλεσμα, ἐγέννησεν ἐποχὴν ἀδιαλλάκτου ἐχθρότητος πρὸς ἄλληλα. Ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ ἐπεγεροθέντος ἐν ἐδάφει ἐκκλησιαστικῷ ἐθνικοῦ ζητήματος, ὑπὸ μορφὴν τόσῳ τραχεῖαν, ὁ χαρακτὴρ τῶν ἡμετέρων σχέσεων πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἔκτοτε λαμβάνει πῶς μορφὴν ἄλλην. Καὶ ἡμεῖς μὲν ἀληθῶς ἐξακολουθοῦμεν εἰσέτι δεικνύοντες εὐρυτάτην προστασίαν εἰς τὴν ἐν Ἀνατολῇ Ὁρθοδόξίαν, ἡ θρησκευτικὴ οὐχ ἥτιον ἀρχή, ἥτις μέχρι τοῦδε ἀπετέλει τὸν ἀκρογωνιαίον λίθον τῶν σχέσεων ἡμῶν πρὸς τὰς ἐν Τουρκίᾳ ὀρθοδόξους ἐθνότητας, ἀλλοιοῦνται ὀλίγον κατ' ὀλίγον διὰ τῆς ἀναμίξεως ἐτέρας πολιτικῆς ἀρχῆς, τῆς ἀρχῆς τοῦ φυλετισμοῦ.

Ἰνα ἐννοήσωμεν ἀκριβῶς τὴν σχέσιν τῆς νέας περιόδου τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν πολιτικῆς πρὸς τὴν παρελθούσαν περίοδον καὶ τοιοῦτοτρόπως καθορίσωμεν κάλλιον τὴν σημασίαν τῆς διαβατικῆς ἐποχῆς, ἣν ἀποτελοῦσι τὰ γεγονότα καὶ αἱ ἐπὶ μέρους ἐργασίαι τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, ὧν ἀποτέλεσμά εἰσιν οἱ Ἐθνικοὶ λεγόμενοι Κανονισμοί, ἃς ὀρίψωμεν ἐν γενικὸν βλέμμα εἰς τὰς πρὸ τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου καὶ μετ' αὐτὸν σχέσεις τῆς Ῥωσσίας πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὰς ἐν Τουρκίᾳ ὀρθοδόξους ἐθνότητας.

Ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀρχῆς τῆς ἐνεργοῦς συμμετοχῆς αὐτῆς ἐν τοῖς

ἀνατολικοῖς πράγμασιν ἡ ῥωσικὴ πολιτικὴ ἔμεινε πάντοτε πιστὴ εἰς τὴν ἀρχὴν «τῆς προστασίας τοῦ χριστιανικοῦ ἐν Τουρκίᾳ πληθυσμοῦ». ἡ ἐνότης τῶν προσπαθειῶν, αἵτινες πρὸς ἓνα κατέτεινον πάντοτε σκοπὸν, τὰ δαψιλῇ μέσα, ἅτινα διετίθει ἡ Ῥωσσία, ἡ νομικὴ βάσις, ἣν ἠρύετο αὕτη ἀπὸ τῶν διαφόρων συνθηκῶν, πάντα ταῦτα συλλήβδην συνετέλουν εἰς εὐχερεστέραν καὶ μᾶλλον ἐπιτυχῇ ἐκπλήρωσιν τῆς ἐνδεδειγμένης ταύτης ἀποστολῆς. Ἡ ῥωσικὴ ἐν Ἀνατολῇ διπλωματία εἶχεν ἐνώπιον αὐτῆς δύο ἀντίπαλα πρὸς ἄλληλα στοιχεῖα, τὸν Χριστιανισμόν καὶ τὸν Μουσουλμανισμόν· ἀμφοτέρωτα ταῦτα κατὰ τε τὴν θρησκείαν καὶ τὸν ὄργανισμόν αὐτῶν διέκειντο ἐντελῶς ξένα καὶ πρὸς ἄλληλα ἐχθρά, δι' ὃ καὶ ἀνάγκη ἐπεβάλλετο νὰ σωθῇ καὶ περιφρουρηθῇ τὸ πρῶτον, ὁ Χριστιανισμός, ἀπὸ τῆς καταπίεσεως ἐκ μέρους τοῦ δευτέρου, τοῦ Μουσουλμανισμοῦ.

Ἡ ἐξέγερσις τῆς ἐθνικῆς ἰδέας, ἡ τὴν Εὐρώπην καταλαβοῦσα ἐν ἀρχῇ τῆς ΙΘ' ἑκατονταετηρίδος, ἐπέδρασε καὶ ἐπὶ τοὺς λαούς, τοὺς ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας· ἡ κίνησις αὕτη ἐν τῇ ἐσπερίᾳ Εὐρώπῃ ἦν φυσικὴ ἀπόρροια τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἱστορικῆς ἀπαραιτήτου στιγμῆς διὰ λαϊκὴν αὐτοσυναίσθησιν ἐν Ἀνατολῇ ἡ ἐθνικότης λησμονηθεῖσα, ὥς εἰπεῖν, ὑπὸ τὴν πίεσιν τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ, οὐδέποτε διεδραμάτισε πρωτεῦον μέρος· αἱ ἰδιαίτεραι ἐθνικαὶ ὁμάδες ἦσαν ἀνεπαρκεῖς διὰ τοιοῦτον ἔργον. Ἡ ἰδέα τῆς ἐθνικότητος εἶχεν ἀπορροφηθῇ ὑπὸ τῆς κατὰ ποσὸν πολὺν εὐρείας ἰδέας τοῦ θρησκευέματος· πᾶσαι αἱ διάφοροι ἐθνικότητες, αἱ τὸ θρήσκευμα αποτελοῦσαι, ἡγοῦντο ἐν ἐνὶ ἔθνει ὑπὸ τὸ ὄνομα «μιλέτ». Ἡ ἔξωθεν ὁμως ὑπείσελθοῦσα κίνησις προσέλαβεν ἐν Ἀνατολῇ ταχεῖαν διάδοσιν. Δὲν πρόκεινται ἐν τούτοις νὰ συγχέωμεν τὴν ἀρχικὴν ταύτην κίνησιν πρὸς τὴν βραδύτερον ἀναφανείσαν φυλετικὴν κίνησιν· μόνον εἰς τὴν οὐχὶ πρὸ πολλοῦ χρόνου σχετικῶς ἀρξαμένην ἀνάπτυξιν τῆς ἀκράτου φυλετικῆς διακρίσεως ταύτης ἀπαντῶμεν ἀμοιβαῖον ἐθνικὸν μῖσος μεῖζον ἢ ὅσον ἦν τὸ κατὰ τοῦ κοινοῦ αὐτῶν ἐχθροῦ, τοῦ Μουσουλμανισμοῦ· ἐν ἀρχῇ μεταξὺ τῶν ἐν Ἀνατολῇ Χριστιανῶν ἐπεκράτει φυσικὴ τις, ὥς εἰπεῖν, ῥοπὴ πρὸς ἀνεξαρτησίαν καὶ ἀπελευθέρωσιν ἀπὸ τοῦ δυσβαστάκτου Τουρκικοῦ ζυγοῦ· ἐν τῇ παρούσῃ περιστάσει ἡ ῥοπὴ καὶ κίνησις αὕτη τῶν Χριστιανῶν οὐδὲν εἶχε τὸ διάφορον ἢ ἐχθρικὸν πρὸς παρομοίας

ἄλλων λαῶν ἀποπείρας· ἐξ ἄλλου ἢ ῥωσικῇ Κυβέρνησις, ἣτις καθ' ὅλον τὸ πρῶτον ἡμῖν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος δὲν ἀπέκρυπτε τὴν συμπάθειαν αὐτῆς πρὸς τὴν ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ πνέουσαν αὔραν τοῦ ἐθνισμοῦ, ἐπὶ τέλους ἔδει νὰ ὑπερασπίσῃ ὁμοίαν κίνησιν ἐν Ἀνατολῇ· διὰ τὴν Ῥωσσίαν ἢ ἐθνολογικὴ ἀρχὴ ἐνταῦθα ἀπεκαλύφθη μᾶλλον ὥς θρησκευτικὴ ἀρχή, ὑπ' αὐτὴν δὲ τὴν ιδιότητα καὶ μορφὴν ἠδυνήθη αὕτη νὰ βοηθήσῃ τοὺς ὁμοθρόσκους αὐτῆς λαοὺς ἐν τῷ πρὸς ἀπελευθέρωσιν αὐτῶν πόθῳ.

Διὰ τῶν συνθηκῶν τοῦ Βουκουρεστίου, ἐν ἔτει 1812, καὶ τῆς Ἀδριανουπόλεως τῷ 1829, ἡ Σερβία καὶ ἡ Μολδοβλαχία ἀπέκτησαν διοικητικὴν αὐτονομίαν· ἦν τοῦτο τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς ἀποχωρισμὸν ἀπὸ τῆς Τουρκίας· ἀμέσως εἶτα ἐπηκολούθησεν ἡ ἀνακήρυξις τῆς Ἑλλάδος εἰς Ἐλεύθερον βασίλειον, ἐπικυρωθεῖσα διὰ συμβάσεως τοῦ 1832 ἐν Λονδίνῳ· οὕτω δὲ μικρὸν κατὰ μικρὸν ἀπεχωρίσθησαν ἀπὸ τῆς Τουρκίας ἐπαρχίαι καὶ χῶραι ὁλόκληροι, αἵτινες, ἔκ τε γεωγραφικῆς θέσεως καὶ φυλετικῆς ἐνότητος πλέον, ἢ ἕτεραι ἦσαν ἤδη ἔτοιμαι εἰς αὐτοτελῆ ὑπαρξιν. Ἡ Ῥωσσία παρέχουσα πᾶσι τούτοις ἐν ἴσῳ μέτρῳ τὴν ἑαυτῆς ὑπεράσπισιν, ἔμενε πιστὴ εἰς τὴν ἱστορικὴν αὐτῆς ἀποστολὴν, ὥς προστάτιδος τῶν Χριστιανῶν· ἡ ἰσχὺς καὶ τὸ γόητρον αὐτῆς ἦσαν ἀρκούντως ἱκανὰ ὅπως ἐξεγείρωσι τὰ φυλετικὰ μίσση καὶ τὴν κρατοῦσαν ἐν αὐτοῖς διαφωνίαν, εἰς τὰ μέρη δὲ τὰ ἐναπολειφθέντα ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου ἢ ὀρθοδοξία ἐξηκολούθει οὕσα ἢ ἐνοῦσα καὶ συνέχουσα ἀρχή· τοῦτο ἐξηκολούθησεν ἐφ' ὅσον ἡ ῥωσικὴ ἐν Ἀνατολῇ ἐπιρροὴ δὲν ἔμενεν ἀμφιρρεπής, ἠϋξήσεν ὅμως αὕτη κατόπιν, οἱ διάφοροι δὲ χριστιανικοὶ λαοὶ διέβλεπον ἐν τῇ αὐξούσῃ ταύτῃ ἐπιρροῇ πηγὴν τῆς μελλούσης αὐτῶν ἀποκαταστάσεως μείζονα καὶ βεβαιότεραν ἢ τὴν ἐξ ἑαυτῶν μόνων· ὁ ὑπόκωφος οὗτος ἀναβρασμός, αὐξανόμενος βαθμηδὸν τῇ βοηθείᾳ καὶ τοῦ ἐκ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης πνέοντος ἀνέμου τῆς ἐλευθερίας, ἀνεφάνη μᾶλλον ὀξύς, ὥς ἔκφρασις ἐθνικῆς, ἐν Ἀνατολῇ, ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Ἡ κίνησις, ἡ καταλαβοῦσα τὴν Ἑλλάδα πρὸ πασῶν τῶν λοιπῶν ἐν Τουρκίᾳ χωρῶν, προσέλαβεν οὐκ ὀλίγα τεχνητὰ στοιχεῖα, ἅτινα ἐπέθηκαν τὴν ἑαυτῶν σφραγίδα εἰς πᾶσαν τὴν ἐπακολουθήσασαν ἀνάπτυξιν τοῦ Ἑλληνικοῦ βασιλείου. Αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἑλλάδος παρίστα ἀπλοῦν ἐθνογραφικὸν ὕλικόν,

ἐν ᾧ ἐλαχίστην ἡδύνατό τις νὰ εὕρῃ ἀξίαν, ἐθνικὸν ἔχουσα χαρακτηρὰ ἢ συμπάθεια τῆς Εὐρώπης πρὸς τὰ παθήματα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ὑπεθερμάνθησαν ἐκ τῆς ἀναμνήσεως τοῦ μεγάλου τῆς Ἑλλάδος παρελθόντος· τοὺς ἐξέχοντας τῶν Ἑλλήνων, τοὺς μορφωθέντας ἐν Εὐρώπῃ ἐκολάκευεν ἡ ἰδέα, ὅτι ἅπας ὁ Εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς θεμελιούται ἐπὶ τῶν βάσεων, ἃς ἔθηκαν οἱ πρόγονοι αὐτῶν· αἱ παραδόσεις τῆς ἀρχαίας ἐθνικῆς Ἑλλάδος — τῆς διδασκάλου ταύτης πάσης τῆς ἀνθρωπότητος — ἦσαν τόσον γοητευτικὸν καὶ ὠραῖον ἔμβλημα, ὥστε ἱκανοποιοῦν τὴν ἔμφυτον φιλοτιμίαν τῶν Ἑλλήνων, προσέδιδον δὲ φαινομένην μόνον πραγματικότητα εἰς τὴν ἀσθενῶς ἀνεπτυγμένην ἐθνικὴν αὐτοσυνειδησίαν. Κυρίως εἰπεῖν, μεταξὺ τῶν συγχρόνων τοῦ Φειδίου, τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Σοφοκλέους καὶ τῶν σημερινῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος, μετὰ πάροδον εἴκοσι περίπου ἑκατονταετηρίδων ἀπὸ τῆς ἀκμῆς τῆς κλασικῆς ἐποχῆς, κατεστράφη καὶ διεκόπη πᾶσα σχέσις καὶ συγγένεια ἐξ αἵματος. Οἱ κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψει τοὺς πολυαρίθμους κατακτητὰς, τοὺς ἐγκαταστάντας κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἐν αὐτῇ καὶ μεταδόντας τὸ αἷμα αὐτῶν εἰς τοὺς κατοίκους αὐτῆς, ἦσαν μόνον νόθοι διάδοχοι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἀλλ', ὅπως ποτ' ἂν ἦ, ἔμειναν οὗτοι διάδοχοι τῶν τελευταίων τούτων καὶ ἡ διαδοχὴ αὐτῶν αὕτη ἐξωτερικεύθη εἰς δύο τινά, μεγάλην σχόντα σημασίαν, τὴν γλώσσαν καὶ τὰ μνημεῖα τῆς τέχνης. Εὐθὺς ὥς ἐδημιουργήθη ἡ διαδοχὴ αὕτη, ἐγεννήθη παρ' αὐτοῖς ὁ πόθος τοῦ συνδέσαι σχέσιν μᾶλλον ἀπτήν καὶ πραγματικωτέραν μεταξὺ τοῦ παρόντος καὶ τοῦ παρελθόντος· ἤρξατο ἐπὶ τούτῳ ἡ τεχνητὴ ἐκκαθάρισις τῆς ζώσης γλώσσης, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ προσεγγίσει ταύτην πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ἢ φιλολογία καὶ ἡ δημοσιογραφία ἐχρησίμευσαν ὥς ποδηγέτιδες εἰς πραγματοποίησιν τοῦ πόθου καὶ τῶν προσπαθειῶν ἐκείνων, αἵτινες ἔτεινον διαρκῶς ἤδη νὰ συνδέσωσι τὰς ἀρχαίας παραδόσεις τῆς χώρας, ἃς ἐκληροδότησε τὸ παρελθόν, πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν νέων χρόνων, διαπνεομένων ὑπὸ τῶν ἰδεῶν τῆς συγχρόνου δημοκρατικῆς Εὐρώπης. Ἡ ἀνάπτυξις καὶ ὁ κυβερνητικὸς ὀργανισμὸς τοῦ νεαροῦ Ἑλληνικοῦ βασιλείου, ὅπερ ἦν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς διττῆς ταύτης προσπαθείας, ἐτήρησε τὴν σφραγίδα τοῦ παραδόξου μίγματος· αἱ τεθεῖσαι ὥς βάσεις ἀρχαὶ ἐστεροῦντο βαθείας ῥίζης, ἐξήρκουν ὅμως εἰς ἐπίτευξιν τῶν προπαγανδιστικῶν σκοπῶν τοῦ

Ἑλληνισμοῦ· διότι ἐξ ἑνὸς μὲν ἱκανοποιοῦν τὴν εἰς μέγαν βαθμὸν ἀναπτυχθεῖσαν ἄκρατον αὐτῶν κενοδοξίαν, ἐξ ἑτέρου δὲ καὶ τὰς προσπαθείας αὐτῶν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν, ἥτις ταχέως ἐμαιοῦθη ὑπὸ τὰς μᾶλλον ἀχαλινώτους δημοκρατικὰς μορφάς, ἐλλείπει ἱστορικῆς ἀνατροφῆς καὶ ἠθικῆς διαπαιδαγωγήσεως ἐν τῷ λαῷ. Ἡ φαντασία τῶν Ἑλλήνων περὶ αὐτοτελοῦς καὶ ἀνεξαρτήτου κράτους οὐδόλως συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν αὐθυπάρκτου ἐθνικῆς ἀναπτύξεως, ἥτις ἐξηκολούθει μένουσα μίμησις μόνον. Ἡ κληρονομία τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἀπεδείχθη ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην μᾶλλον καταστρεπτικὴ ἢ ὠφέλιμος καὶ καρποφόρος διὰ τοὺς συγχρόνους λεβαντίνους, δυσανάλογος πρὸς τὰς δυνάμεις αὐτῶν. Ἡ δουλικὴ ἀπομίμησης, εἴτε τῶν προϊόντων τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος, εἴτε τῶν νεωτάτων Εὐρωπαϊκῶν προτύπων, ἀποκτείνει πᾶσαν αὐθυπαρξίαν τόσον ἐν τῇ τέχνῃ ὅσον καὶ ἐν τῇ φιλολογίᾳ. Ἡ φιλολογικὴ γλῶσσα μακρὰν τῆς ζώσης λαϊκῆς διαλέκτου ὑποβάλλεται εἰς ὑπέρμετρον τεχνητὴν διασκευὴν καὶ διὰ τοῦτο μένει νεκρά. Ἐνεκα τοῦ ὅρου τῶν πραγμάτων, ἡ σύγχρονος κοινωνικὴ σύνθεσις τοῦ Ἑλληνικοῦ βασιλείου ἀπέστη μακρὰν τοῦ κοινοῦ ἐκείνου ὀργανισμοῦ, ὅστις ἦν κοινὸς εἰς τὴν πλειονότητα τῶν Χριστιανικῶν ἐν Ἀνατολῇ ἐθνικοτήτων, ὡς πάντοτε ἐπροστάτευσεν ἡ Ῥωσσία, καὶ ὡς βάσις τοῦ ὁποίου ὑπέκειτο ἡ ὀρθοδοξία. Τὰ νέα πολιτικὰ ἰδεώδη καὶ αἱ ἀπραγματοποίητοι ἀξιώσεις, ἐνισχυόμεναι ὑπὸ τῆς ἀναγνώσεως τῆς ἱστορίας τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, εὗρον τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἑκφρασιν ἐν τῇ οὕτως ἐνομαζομένῃ «μεγάλῃ ἰδέᾳ», οἱ ὁποῖοι τῆς ὁποίας φέρονται ἐχθρικῶς πρὸς τὴν Ῥωσσίαν θεωροῦντες αὐτὴν ἐμπόδιον εἰς τὴν πραγμάτωσιν τῶν ἰδανικῶν αὐτῶν, ἐνῶ, τὸ ἐξ ἑαυτῆς, ἡ ῥωσικὴ Κυβέρνησις μέχρι ἐσχάτων οὐκ ἐπαύσατο δεικνύουσα μεγαλόψυχον ἀντίληψιν εἰς τὸ Ἑλληνικὸν βασίλειον, ἀπομακρύνουσα ἀπ' αὐτοῦ βαρείας συμφοράς, αἵτινες ἠπείλησαν αὐτό, εἰ καί, καθὰ ἐννοεῖται οἰκοθεν, αὕτη δὲν ἠδύνατο νὰ συμπαθῇ εἰς πολιτικὴν τυχοδιωκτικὴν, ἢ προσέκειντο ἄγαν οἱ τὴν χώραν διέποντες δημαγωγοί.

Τοὺς Ἕλληνας τοῦ Βασιλείου δὲν ἔπρεπε νὰ συγχέωμεν πρὸς τοὺς ἐν Τουρκίᾳ Ἕλληνας· ἀρχῇθεν, ἐκ παλαιῶν χρόνων, οὗτοι εὔρηντο ὑπὸ ἄλλοιᾱς ὅλως συνθήκας, τοῦτο δὲ συνετέλει οὐ μικρὸν εἰς τὴν διαφορὰν αὐτοῦ τούτου τοῦ ὀργανισμοῦ αὐτῶν.

Οὐχ ἦτιον ὁμως ἐν τῇ φορᾷ τῶν πραγμάτων τὰ πολιτικὰ αὐτῶν

συμφέροντα συχνάκις συνέπιπτον τοῦτο δὲ ἐχρησίμευεν ὡς ἀφορμή, ἵνα εἰς τὰ ὄμματα τῆς Εὐρώπης ἀμφοτέροι, οὐχὶ σπανίως, συγγέωνται, εἴ καὶ κατ' οὐσίαν μεταξὺ αὐτῶν διανοίγεται ἐσωτερικὴ διαφορὰ καθόσον ἀφορᾷ τὴν ἀνάπτυξιν. Μετὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος, ἐν ταῖς ὑπὸ τὴν ὀθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν χώραις, ἔμεινε πολυάριθμος ἑλληνικὸς πληθυσμός. Χάρις εἰς τὴν ἔμφυτον αὐτῷ εὐτολμίαν καὶ ὀξύνοϊαν, συνεκέντρωσεν οὗτος εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ τὸ κύριον μέρος τῆς ἐγχωρίου βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου· ὑπερέχων δὲ ἀριθμητικῶς, ἐν τε τῇ πρωτευούσῃ καὶ τοῖς ἄλλοις ἐμπορικοῖς κέντροις τῆς Αὐτοκρατορίας, ἀποτελεῖ νῦν λίαν σεβαστὸν στοιχεῖον ἐν Τουρκίᾳ. Ἄν οἱ Ἕλληνες τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος ἀποκαλῶσιν ἑαυτοὺς διαδόχους τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, οἱ ἐν Τουρκίᾳ βιοῦντες Ἕλληνες, κατὰ μείζονα λόγον καί, ὡς εἰπεῖν, βασιμώτερον θεωροῦσιν ἑαυτοὺς ἀπογόνους τῶν Βυζαντινῶν. Σημεῖον διευθύσεως διὰ τοὺς πρώτους ἀποτελοῦσιν αἱ Ἀθῆναι, διὰ τοὺς δευτέρους δὲ ἡ Κωνσταντινούπολις· ὅπως παρὰ τοῖς Ἕλλησι τοῦ Βασιλείου ὡς ἀντικείμενον ἐθνικῆς ὑπερηφανείας χρησιμεύει ἡ ἡρειπωμένη Ἀκρόπολις μετὰ τοῦ Παρθενῶνος, οὕτως οἱ Ἕλληνες τῆς Τουρκίας σέβονται ὡς ἱερὸν μνημεῖον τῆς πατρίου τέχνης τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας, μεταβεβλημένον ἤδη εἰς τέμενος μουσουλμανικόν· μεταξὺ ἐκείνων καὶ τούτων ὑφίστανται κοινὰ σημεῖα· ἐσκοτισμένοι ὑπὸ τοῦ παρελθόντος μεγαλείου δὲν λαμβάνουσιν ὑπ' ὄψιν τὰ ἱστορικὰ ἐκεῖνα γεγονότα, ἅτινα μετέβαλον ἐξ ὁλοκλήρου τὴν θέσιν τῶν πραγμάτων ἔκτοτε καὶ κατέστησαν ἐξίσου ἀδύνατον τὴν τε ἐπάνοδον εἰς τὸ παρελθὸν ἐκεῖνο καὶ τὴν ἄρνησιν καὶ ἐκμηδένισιν πάσης τῆς ὑπὸ τῆς ἱστορίας διανυθείσης ὁδοῦ. Ἴδου πόθεν πηγάζουσι τὰ φαντασιώδη σχέδια καὶ ὄνειρα ἐξ ὧν προέκυψαν αἱ « μεγάλαι ἰδέαι. »¹

1) Λεπτὸς παρατηρητὴς τοῦ λαϊκοῦ βίου ὁ Κ. Ν. Leontieff (Γενικὸς πρόξενος ἄλλοτε. 1871—1876, ἐν Θεσσαλονίκῃ) ὡς ἐξῆς χαρακτηρίζει τὴν διαφορὰν μεταξὺ τῶν ἀνεπτυγμένων τύπων τῶν συγχρόνων πολιτικῶν ἡγητόρων, τοῦ Ἀθηναίου καὶ τοῦ Κωνσταντινουπολίτου Ἕλληνος: « Λεπτὸς, προσεκτικὸς, σκεπτικὸς, ὁ Φαναριώτης, εἶνε περισσότερον ἀξιοπρεπὴς κύριος καί, ἀπὸ ἐξωτερικῆς ἀπόψεως, μᾶλλον κατάλληλος εἰς σπουδαίαν πολιτικὴν ἐνασχόλησιν, ἀσυγκρίτως κάλλιον μεμορφωμένος εἰς κοινωνικὴν ἀναστροφὴν ἢ ὁ Ἀθηναῖος δημαγωγός. Τί σημαίνει Ἀθηναῖος πεπαιδευμένος; Ὀλίγον ἀρχαῖος ῥήτωρ, ὀλίγον παρισινὸς δημαγωγός, ὀλίγον τυχαδιώκτης, ὀλίγον Γάλλος, ὀλίγον « comolenskii monsieur » καὶ κακὸν στοιχεῖον, « mauvais

Ἐν πᾶσι δὲ τούτοις, ἀδύνατον νὰ μὴ διαγνώσῃ τις, ὅτι ἡ ἰδέα τοῦ Βυζαντινισμοῦ, κατὰ τὸ ἐσωτερικὸν αὐτῆς περιεχόμενον, εἶναι μᾶλλον ζῶσα καὶ πραγματικὴ ἢ ἡ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀναμφηρόστως τοῦτο προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι τὰ ἱστορικὰ γεγονότα, ἀφ' ὧν αὕτη ἀρύεται τὰς βάσεις αὐτῆς, κεῖνται πλησιέστερα, χρονικῶς τε καὶ πνευματικῶς, πρὸς τὰς συγχρόνους συνθήκας ἢ τὸ ἐθνικὸν παρελθὸν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος· ἡ σχέσις πρὸς τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν διαδοχικῶς οὐδέποτε διεκόπη· διεσώθη αὕτη ἱερὰ καὶ ἀβλαβὴς ἐν τῷ θρησκευτικῷ καὶ ἐθνικῷ ἰδρύματι τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Τὸν ἑλληνικὸν κλῆρον πολλάκις ἐμέμφθησαν ἐπὶ διαφθορᾷ, ἀμαθείᾳ καὶ βαρβαρότητι. Πιθανὸν αἱ κατηγορίαι αὗται εἰς πολλὰς περιστάσεις νὰ ᾔσαν δίκαιαι, εἰ καὶ ἔστιν ὅτε ὑπερβολικαί. Ἀδύνατον ἐν τούτοις νὰ λησμονήσῃ τις ὅτι καὶ οὗτος ὑπεβλήθη εἰς τὰς δοκιμασίας καὶ συνεπείας τοῦ μουσουλμανικοῦ ζυγοῦ· ἐξ ἄλλου δὲ παρ' ὅλας τὰς δυσμενεῖς συνθήκας, παρ' ὅλας τὰς ἐλλείψεις τοῦ κλήρου, τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον διαρκῶς ἐπὶ τέσσαρας καὶ ἡμισυν αἰῶνας, διαρρέυσαντας ἀπὸ τῆς πτώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, οὐδ' ἅπαξ ἤμαρτε καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀγνότητα καὶ ἀκεραιότητα τῆς ὀρθοδόξου διδασκαλίας, μετὰ ζηλοτυπίας, ὥς εἰπεῖν, περιφρουροῦν αὐτὴν ἀπὸ πάσης ἐξωτερικῆς ἐπιβουλῆς· ἡ ἰδέα κατίσχυσε τῶν ἀνθρωπίνων ἀδυναμιῶν παρ' ἐκείνοις, οἵτινες ἐτάχθησαν φορεῖς καὶ ποδηγέται αὐτῆς· σὺν τῷ θρησκευτικῷ περιεχομένῳ τῆς ὀρθοδοξίας τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον μετὰ ζήλου οὐχὶ ἐλάττονος ἐτήρησε καὶ τὴν ἱστορικὴν καὶ ἐθνικὴν ἐκείνην μορφήν, ἣν εἶχεν ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας· κατὰ παράδοξον δ' ἐσωτερικὴν ἀντίθεσιν ἡ δύναμις καὶ ἐπιρροή αὐτοῦ, ὥς ἀπέδειξεν ἡ μετέπειτα ἱστορία, ἔμειναν στενῶς συνδεδεμέναι πρὸς τὸν βαθμὸν τῆς δυνάμεως τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Κατακτήσαντες τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν Βαλκανικὴν Χερσόνησον οἱ Τοῦρκοι, ἐπὶ

genre »· ὅταν πρόκειται νὰ συναναστραφῇ καὶ φανῇ ἐράσμιος ἐν μέσῳ κυριῶν, ἐξακολουθεῖ οὗτος νὰ πιστεύῃ τυφλῶς ὅτι ὁ γραικὸς εἶνε ὁ νοημονέστερος τῶν ἀνθρώπων τοῦ κόσμου, ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος εἶναι ὁ μοναδικὸς ἐν τῇ ἱστορίᾳ Φοῖνιξ, ὅστις μέχρι συντελείας τοῦ κόσμου προώριστα νὰ ἀναζήσῃ ὅπως ῥάνη δι' ἀνθέων τὴν ἀνθρωπότητα καὶ διαθρέψῃ αὐτὴν διὰ τῶν προϊόντων τοῦ πνεύματος αὐτοῦ. » (« Ἀνατολή, Ῥωσσία καὶ Σλαυισμός. » Τόμος I. σελ. 199.)

πολλοὺς αἰῶνας, παρεκώλυσαν τὴν φυσικὴν καὶ ἱστορικὴν ἀνάπτυξιν μεταξὺ τῶν κατακτηθέντων λαῶν. Χάρις εἰς τὴν στασιμότητα ταύτην, κατώρθωσε τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἄνευ μεταβολῆς τινος νὰ διατηρήσῃ τὴν ἐθνικὴν ἐκείνην μορφὴν, ἐν ᾗ ἀπεκρυσταλλώθη τὸ θρησκευτικὸν περιεχόμενον τῆς ὀρθοδοξίας· σὺν τῇ ἐξασθενήσει τῆς Τουρκικῆς ἰσχύος αἱ λησμονηθεῖσαι, ὥς εἶπεῖν, ὑπὸ τὸ κράτος τῆς δουλείας, διάφοροι ἐθνικότητες ἤρξαντο βαθμηδὸν ἀναζῶσαι. Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον δυστυχῶς δὲν ἠθέλησεν ἢ δὲν ἐγνώριζε νὰ κανονίσῃ ἀμέσως τὴν προσήκουσαν σχέσιν πρὸς τὴν νέαν ταύτην τῶν πραγμάτων κατάστασιν· ἀντὶ τοῦ ἀναγνώρισαι τὴν νομιμότητα αὐτῶν καὶ ἀναλαβεῖν εἰς χεῖρας αὐτοῦ τὴν διεύθυνσιν τῆς ἀρξαμένης κινήσεως ταύτης, ἐν ᾗ τὸ ἐκκλησιαστικὸν στοιχεῖον διεδραμάτιζε σπουδαῖον οὕτωςι πρόσωπον, ἐξ ἐναντίας τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἐφέρετο ἐχθρικῶς πρὸς ἅσας τὰς ἐθνικὰς ταύτας τῶν Χριστιανῶν προσπαθείας καὶ τάσεις, διορῶν ἐν αὐταῖς παράβασιν τῶν τεθεσπισμένων κανόνων τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου καὶ μὴ θέλον νὰ χωρίσῃ τὸ περιεχόμενον τῆς θρησκείας ἀπὸ τῆς ἐξωτερικῆς ἐκφράσεως αὐτῆς, συμφωνήσῃ δὲ εἰς τὴν μεταβολὴν τοῦ τελευταίου τούτου, ἐνῶ τὸ λαϊκὸν πνεῦμα ἀφυπνισθὲν ἐμμόνως ἀπῆτει μείζονα ἐλευθερίαν καὶ μετὰ μείζονος θράσους κατεφέρετο ἐναντίον τῶν ξένων δι' αὐτὸ τύπων, ἐν οἷς προσπᾶνθαι κατεβάλλοντο νὰ περιορίσωσι τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἀκολουθίας.

Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας ἤρξατο ἡ πάλῃ μεταξὺ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τινων ὀρθοδόξων ἐθνικοτήτων, περιλαμβανομένων καὶ ὑπαγομένων ἐκκλησιαστικῶς εἰς αὐτό. Ὡθησιν ἐγγυτάτην εἰς τοῦτο ἔδωκεν ἡ ἐξασθένεισι τῆς ὥσσοικῆς ἐπιρροῆς ἐν Ἀνατολῇ μετὰ τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον. Τὸ κατενεχθὲν τῇ Ῥωσσίᾳ ὑπὸ τοῦ πολέμου τούτου τραῦμα ἦν ἀληθῶς μέγα, μείζον ὅμως καὶ ἔτι βαθύτερον ἐφάνη εἰς τοὺς συγχρόνους τῆς κατενεχθείσης ἡμῖν ἥττης, ἰδίως δὲ εἰς τοὺς ἐν Ἀνατολῇ χριστιανούς, τοὺς μέχρι τοῦδε πᾶσαν τὴν ἑαυτῶν ἐλπίδα στηρίζαντας εἰς τὸν Ῥῶσσον Αὐτοκράτορα. Εἰς τὰ ὄμματα αὐτῶν παρεστάθη ὅτι ἡ Ῥωσσία ἐπὶ μακρὰ ἔτη δὲν θὰ ἀναλάβῃ ἐκ τῆς ἥττης ταύτης καὶ ὅτι συνεπῶς ὥφειλε νὰ παραιτηθῇ καὶ ἀποσιῇ τοῦντεῦθεν τῆς προτέρας αὐτῆς ἐνεργείας ἐν Ἀνατολῇ, καταλείπουσα τοὺς νεωτέρους αὐτῆς ἀδελφούς ἔρμαιον τῆς τύχης. Καίτοι ἡ ἀντίληψις αὕτη ἦν προσωρινή, ἡ ἀνέ-

λιξίς δὲ τῶν πραγμάτων ἔπεισεν αὐτούς, ὅτι ἡ Ῥωσσία ἐκ τῆς ἥτης ταύτης ἐξῆλθε μὲν ἐξησθενημένη, ἔμπλεως ὅμως ἰσχυρῶν μέσων πρὸς ἐπανόρθωσιν καὶ ἐνίσχυσιν, ἐν τούτοις κατὰ τὰς ἀρχάς, ὅτε νωπὴ ἦν ἡ ἐκ τῆς συνθήκης τῶν Παρισίων ταπείνωσις, τὰ ἀποτελέσματα ἐφαίνοντο αὐτοῖς πολὺ σπουδαιότερα. Οἱ Σλαῦοι ἡγέται, φρονοῦντες ὅτι οὐδὲν ἔχουσι νὰ ἐλπίζωσι πλέον ἀπὸ τῆς Ῥωσσίας, ἤρξαντο μετὰ μεγάλης δυνάμεως τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν προπαγάνδας μεταξὺ τῶν πατριωτῶν αὐτῶν, καλοῦντες αὐτοὺς εἰς αὐθύπαρκτον ἐθνικὸν βίον. Ἐπειδὴ δὲ τὸ πρῶτον αὐτῶν ἐμπόδιον ἐν τῷ ἀρξαμένῳ ἀγῶνι ἔβλεπον ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Οἰκουμενοῦ Πατριαρχείου, διὰ τοῦτο ἔλαβον ἐχθρικὴν κατ' αὐτοῦ στάσιν, προσπαθοῦντες νὰ ἐκβιάσωσιν ἐθνικὰ δικαιώματα καθόσον ἀφορᾷ τὴν θείαν Λατρείαν καὶ τὴν Ἱεραρχίαν αὐτῶν. Ἐν τῇ συναφθείσῃ πάλῃ καὶ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἐξ ἄλλου, ἀποβαλὼν τὸν ἀρχαῖον Βυζαντινὸν τύπον αὐτοῦ, ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον προσελάμβανεν ἐλληνικὴν χροιάν. Τὸ Βουλγαρικὸν κίνημα κατέλαβεν ἐξαπίνης τόσον τὴν Μεγάλῃν Ἐκκλησίαν, ὅσον καὶ τὴν Αὐτοκρατορικὴν ῥωσικὴν πρεσβείαν. Ἡ ἐλληνικὴ ἱεραρχία καὶ οἱ ἡμέτεροι διπλωμάται ἀπὸ πολλοῦ ἤδη ἐγίνωσκον τὸν μεταξὺ τῶν Σλαύων λανθάνοντα ἀναβρασμὸν σφάλμα ὅμως ἀμφοτέρων τούτων ἦν ὅτι τὸν ἀναβρασμὸν τοῦτον ὑπελάμβανον ὡς προερχόμενον κυρίως ἀπὸ δυσαρρεσκειῶν, ἃς εἶχον γεννήσει αἱ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ συμβαινουσαι καταχρήσεις. ἐνόμιζον οὗτοι ὅτι ἀπομακρύνοντες τὴν ἀφορμὴν τῆς δυσαρρεσκείας ἀνέστελλον καὶ αὐτὸν τὸν ἀναβρασμὸν. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ ἐλπίς, ἣν διετύπου, κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν τῆς ἐθνοσυνελεύσεως ὁ Μητροπολίτης Ἀρτης Σωφρόνιος, συνεμερίζετο δὲ καὶ ὁ πρίγκηψ Δοβάνωφ, ὅτι ἡ μεταβολὴ καὶ ἀναμόρφωσις τοῦ διοικητικοῦ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καθεστῶτος ἐγκαινίζει νέαν ἐποχὴν ἐν τῷ βίῳ τῆς Ἐκκλησίας· ἐὰν δὲ αἱ ἐλπίδες αὗται προώρισται νὰ μὴ πραγματοποιηθῶσι, τοῦτο ὀφείλεται κυρίως εἰς τὸ ὅτι αἱ νέαι μεταρρυθμίσεις, περιορίζουσαι πολλὰς τῶν καταχρήσεων, ἱκανοποιοῦν μόνον ἀρνητικῶς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν Σλαύων, ἄφινον ὅμως κατὰ μέρος τὰς οὐσιαστικὰς αὐτῶν προσδοκίας. Ἡ νέα τῶν πραγμάτων διακανόνισις οὐ μόνον οὐδὲν συνεισήνεγκεν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν εἰρηνοποίησιν, ἀλλὰ τοῦναντίον ἐνέπνευσεν αὐτοῖς πλήρη ἀπογοήτευσιν καὶ ἔπεισε τοὺς δυσηρεστημένους νὰ ἐπιδιώξωσι τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐπιζητουμένης ἐκκλησιαστικῆς αὐτῶν αὐτονομίας δι'

ἄλλης ὁδοῦ, ὡς πρώτου βήματος εἰς πληρεστέραν πολιτικὴν ἀνεξαρτησίαν. Τὸ Πατριαρχεῖον, ἀντὶ τῆς συναισθανθῆναι τὴν ἀνάγκην τῆς διακανονίσεως καὶ ἱκανοποιήσεως τῶν πόθων τῶν Βουλγάρων ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς δικαιοσύνης, ἐξηκολούθει ἀπ' ἐναντίας ἀντεχόμενον τῶν κανονικῶν αὐτοῦ δικαιωμάτων καὶ ἀντιλαμβανόμενον τοῦ ὅλου ζητήματος ἐξ ἀπόψεως καθαρῶς νομικῆς, μὴ ἐννοοῦν τὰ ὑποχωρήσει οἰκιοθελῶς καὶ παραιτηθῆναι τῶν δικαίων αὐτοῦ τούτων. Ἡ ἐκ τῆς καταστάσεως ταύτης δημιουργηθεῖσα θέσις τῶν πραγμάτων καθίστα εἰς ἄκρον δυσχερὴ τὴν θέσιν νῆς ὥσσοικῆς διπλωματίας, ἀγνοούσης ὁποῖαν στάσιν τὰ τηρήσει ἀπέναντι τῆς πάλης ταύτης. Μέχρι τοῦδε ἡ Ῥωσσία ἦν ἡ προστάτις τῆς ὀρθοδοξίας ἐν γένει τ. ε. ἀντεῖχετο τῆς καθαρῶς θρησκευτικῆς ἀρχῆς· ἤδη πρόκειται αὐτῇ ἡ ἐκλογή μεταξὺ τῶν δύο ἀντιπάλων μερίδων, ὧν ἑκάστη ἐπίσης ἐρείδεται ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς ὀρθοδοξίας, ἐξακολουθοῦσα τὰ διεξάγει ἐκκλησιαστικὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα. Βεβαίως ἀδύνατον ἀπέβαινεν ἡμῖν τὰ λάβωμεν ἐν τῷ ἀρξαμένῳ ἀγῶνι τούτῳ θέσιν ἐναντίαν τῷ Πατριαρχείῳ, μεθ' οὗ συνδέουσιν ἡμᾶς αἰώνιοι παραδόσεις, ἀπ' αὐτῆς ἔτι τῆς δι' αὐτοῦ παραλαβῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀλλ' ἐπίσης ἀδύνατον ἐξ ἄλλου ἀπέβαινε τὰ ἀπωθήσωμεν λαὸν ὁμαίμονα, ἡ ἐφ' οὗ ἐπιρροὴ τῆς ἡμετέρας ἐν Ἀνατολῇ πολιτικῆς ἐνεκρίνετο σπουδαιότατος παράγων. Εἶναι δυνατόν τὰ συμβιβασθῶσι δύο τόσον ἀντίθετοι ἀπαιτήσεις ; Ἰδοὺ ζήτημα, ὅπερ προέβαλλεν εἰς ἐαυτὴν ἡ ὥσσοικὴ διπλωματία μετὰ παρέλευσιν μηνῶν τινῶν ἀπὸ τῆς ἐκτραγείσης ἐλληνοβουλγαρικῆς συγκρούσεως. Μετὰ ἀτυχεῖς ἀποπείρας ὅπως πεισθῇ τὰ ὑποχωρήσει ὁ Ἰωακείμ ὁ II, ὁ πρίγκηψ Λοβάνωφ ἐπείσθη ὅτι ἀδύνατον πλέον τὰ ἐλπίζει τις ἔτι αἰσιόν τι ἀποτέλεσμα, ἐκ τῆς μεσολαβήσεως τῆς πρεσβείας μεταξὺ Πατριαρχείου καὶ Βουλγάρων. Ὑπὸ τὴν ἐντύπωσιν βαθείας ἀπογοητεύσεως ἐκ μέρους τοῦ ἀνωτέρου ἐλληνικοῦ κλήρου ὁ Ῥώσσοις πρεσβευτῆς ἐμόρφωσε τὴν ἰδέαν ὅτι ἥκιστα πιθανὸν ἀπέβαινε τὰ ὑπολογίσει τις πλέον ἐπὶ τὸ Πατριαρχεῖον ὡς εἰς σταθερὸν συνεργάτην τῆς ἡμετέρας ἀνατολικῆς πολιτικῆς. Ὑπὸ τὴν ἐννοίαν ταύτην ἡ σύγκρουσις ἀπώλεσε τὴν ἄμεσον αὐτῆς θρησκευτικὴν σημασίαν καὶ παρουσιάζετο πλέον ὡς ἐθνικὸς ἀγὼν μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων.

«Πρὸ τινῶν ἐτῶν — ἔγραψεν ὁ πρεσβευτῆς κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1860 — ὅτε ἐζητοῦμεν παρὰ τοῦ Πατριαρχείου τὸν διορισμὸν ἐπισκόπων,

ὁμιλούντων τὴν Βουλγαρικὴν ἢ βουλγάρων ἐκ καταγωγῆς καὶ τὴν ἄδειαν τοῦ τελεῖν τὴν λειτουργίαν ἐν σλαβικῇ γλώσσῃ, ἤμεν ἐπὶ κεφαλῇς τοῦ κινήματος. Ἐκτοτε ὅμως τὰ γεγονότα προέτρεξαν ἡμῶν καὶ ἡμεῖς ἐμείναμεν ἐκτὸς γραμμῆς. Εἰ καὶ τὸ κίνημα ἐν τῇ γενέσει αὐτοῦ ὠφείλετο εἰς τὴν ἐξέγερσιν τῆς βουλγαρικῆς ἐθνότητος, φέρον χαρακτῆρα φυλετικόν, οὐχ' ἦπτον ὅμως, ἐὰν τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον παρεῖχε δείγματα ἀγαθῆς θελήσεως καὶ ἐνέδιδεν εἰς τὰς ἡμετέρας αἰτήσεις, ἢ βουλγαρικὴ ἐθνικότης, μὴ ἀπαντῶσα πρόσκομμα ἐπὶ τοῦ θρησκευτικοῦ ἐδάφους, θὰ ἔβαινεν ἐπὶ τὴν πολιτικὴν αὐτῆς ἀνεξαρτησίαν, ἄνευ ἐχθρικῆς πρὸς τὴν Μεγάλῃν Ἐκκλησίαν στάσεως. Δυστυχῶς ὅμως τὰ πράγματα ἄλλην ἔβησαν πορείαν. Δὲν θὰ ἀπαριθμήσω ἐνταῦθα τὰ γεγονότα, ἅτινα ἔπεισαν ἐπὶ τέλους τοὺς βουλγάρους ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ προσδοκῶσιν ἀπολύτως οὐδὲν ἀπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Πατριαρχείου. Ἐν τῇ παρούσῃ στιγμῇ ἀδύνατον νὰ ἐλπίζωμεν εἰρηνικὸν συμβιβασμὸν ἐὰν δὲ ἡμεῖς θέλωμεν νὰ διατηρήσωμεν τὸ πολιτικὸν ἡμῶν γόητρον ἐπὶ τῶν Βουλγάρων καὶ διευθύνωμεν τὴν περαιτέρω αὐτῶν ἀνάπτυξιν, δὲν δυνάμεθα νὰ κρατήσωμεν, ὡς νῦν, τὴν μεταξὺ ἀμφοτέρων τῶν διαμαχομένων ἰσορροπίαν ἡμεῖς ὀφείλομεν ἀμελητὶ νὰ κηρυχθῶμεν ἢ ὑπὲρ τῶν Βουλγάρων, τ. ε. ὑπὲρ τῆς διαιρέσεως τῆς Ἐκκλησίας, ἢ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων τ. ε. ὑπὲρ τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας. Πᾶσα ἄλλη στάσις ἡμετέρα μεταξὺ τῶν δύο θὰ προεκάλει τὴν σύγχρονον ἀμφοτέρωθεν ὑπόνοιαν, ἣτις ἤρξατο μάλιστα καὶ ἐμφαινομένη εἰσέτι ὅμως δυνάμεθα νὰ ἐπανακτήσωμεν τὴν ἡμετέραν ἐπιρροήν.

« Ἡ ἡμετέρα ἐκλογὴ θὰ ἦτο τὰ μάλιστα εὐχερὴς, ἐάν, λαμβάνοντες τὸ μέρος τῶν Βουλγάρων, δὲν ἐκινδυνεύομεν νὰ ἀπολέσωμεν τὴν συμπάθειαν ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων, ὑπὸ τὴν ἔκφρασιν ταύτην ἐννοουμένου τοῦ τε κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ, τῶν Ἑλλήνων τῆς Τουρκίας καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ Βασιλείου. Ὅφείλω δὲ νὰ προσθέσω ἐνταῦθα ὅτι ὑπὸ τὴν ἐννοίαν ταύτην τὸ κακὸν ἤδη συνετελέσθη· οἱ ὁπαδοὶ τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης ἐν Ἑλλάδι διαρκῶς ἐκμεταλλεύονται τὴν προτίμησιν, τὴν ἐπιδεικνυομένην ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας εἰς τοὺς Σλάβους καὶ πειρῶνται νὰ πείσωσι τοὺς Ἕλληνας ὅτι ἐν τῷ προσώπῳ τῆς Ῥωσσίας οὗτοι δεόν νὰ βλέπωσι οὐχὶ προστάτιδα ἀλλὰ μόνον ἐχθρὰν τῆς ἰδίας αὐτῶν ἐλευθερίας, ζηλότυπον ἀντίζηλον τῆς ἐπιρροῆς αὐτῶν ἐπὶ τῶν ἐν Τουρκίᾳ

ὁμοδόξων· αἱ ἰδέαι αὗται ἐπαναλαμβάνονται καθ' ἑκάστην ἐν ταῖς Ἀθηναϊκαῖς ἐφημερίσι καὶ ἐν τῷ «Βρεταννικῷ Ἀστέρι», ἑλληνικῷ περιοδικῷ, ἐκδιδομένῳ ἐν Λονδίῳ· ἔνεκα τούτου ἡ ἀσυνήθης πολιτικὴ ἐπιτυχία, ἣτις ἔλαχε τῷ Πεδεμοντίῳ καὶ αἱ ὑπὸ τοῦ λόρδου Russel κηρυχθεῖσαι ἀρχαὶ ἐπεσκότισαν τὴν κεφαλὴν τῶν Ἑλλήνων πάντων, φυσικῶς δὲ τὰ βλέμματα αὐτῶν ἐστράφησαν ταχέως πρὸς τὴν Δύσιν μᾶλλον ἢ πρὸς τὴν Ῥωσσίαν».

Αἱ ἀνωτέρω περικοπαὶ ἐπιστολῆς τοῦ πρίγκηπος Λοβάνωφ εἰσὶν ἐνδιαφέρουσαι κατὰ τοῦτο, ὅτι ἐν αὐταῖς διαγράφονται αἱ γενικαὶ γραμμαὶ καὶ ἡ ἀνέλιξις τῆς ἐπακολουθησάσης ὅλης πάλης ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ· ἡ τοιαύτη θέσις τοῦ ζητήματος, ἣν πρῶτον ἀπαντῶμεν ἐνταῦθα, ἐξηγοῦτο βεβαίως ἀπὸ τῶν γεγονότων τῆς στιγμῆς. Ἀναντιλέκτως ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἐθνισμοῦ ἐν Ἀνατολῇ εἰσῆλθεν εἰς νέαν σπουδαίαν φάσιν· ἐν τῇ νέᾳ περιόδῳ ὁ φυλετικὸς φανατισμὸς καταλαμβάνει οὐχὶ μόνον τοὺς Βουλγάρους, ἀλλὰ καὶ τοὺς Ἕλληνας· δίχα τινὸς ἀμφιβολίας ἐν πάσῃ περιπτώσει οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ ἀνωτέρου Κλήρου τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶχον ἤδη ἐπηρεασθῇ ὑπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ἑλληνισμοῦ· ἐν τούτοις ἀμφίβολον καθίστατο ὅτι ἡ ἔρις θὰ περιορίζετο μόνον μεταξὺ Βουλγάρων καὶ Ἑλλήνων.

Ἡ κυρία βάσις τῆς διεξαγομένης πάλης ἦν «κανονικὴ» τ. ε. ἐστηρίζετο ἐπὶ νομικῶν λόγων· οἰαδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ προσωπικὴ γνώμη τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Ἐκκλησίας, τῶν μὴ συγκατατιθεμένων εἰς ἱκανοποίησιν τῶν ἀπαιτήσεων τῶν Βουλγάρων, ἐν τῇ προβαλλομένῃ ταύτῃ ἀρνήσει ἀδύνατον ἀπέβαινε νὰ διακρίνη τις μόνην ἐθνικὴν κατὰ τῶν Σλαύων στάσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ· ἐν τῇ ἔριδι ὑπέκειντο καὶ συμφέροντα κανονικοῦ δικαίου, διὰ τὴν ὑπεράσπισιν τῶν ὁποίων ἡ Μεγ. Ἐκκλησία ἐδείκνυε πάντοτε ἀγέρωχον στάσιν· ἐὰν ἐξ ἐνὸς ἡ διατήρησις τῆς ἡμετέρας ἐπιρροῆς ἐπὶ τῶν Βουλγάρων ἐνεῖχε σπουδαίαν σημασίαν διὰ τὴν ἡμετέραν πολιτικὴν, ἐξ ἄλλου ἐν τῇ πλάστιγγι τῆς δικαιοσύνης ἔδει νὰ τεθῇ οὐ μόνον ἡ πρὸς τοὺς Ἕλληνας συμπάθεια, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐκ τοῦ κανονικοῦ δικαίου πηγάζοντα δίκαια τοῦ ἀνατολικοῦ ὁρθοδόξου κλήρου· ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην τὸ δίλημμα τῆς μεταξὺ τῶν δύο ἐκλογῆς ἐνέκλειε μείζονα καὶ σπουδαιότεραν σημασίαν· ἀνεξαορτήτως ἀπὸ τῆς συμπαθείας ἡμῶν πρὸς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τῶν μερῶν τῆς φυλετικῆς διαμάχης ἢ θρησκευτικῆς ἀρχῆς, τοῦ προστα-

τεύειν τὴν ὁρθοδοξίαν ἐν Ἀνατολῇ, ἣν μέχρ' ἐποχῆς ἐκείνης ὁ ἀκρογωνιαίος λίθος τῆς ἡμετέρας πολιτικῆς· ἐὰν δέ, συμφώνως πρὸς τὰς νέας ἀπαιτήσεις, ἀνεγνωρίζετο ὡς ὠφέλιμος ἡ ἀντικατάστασις τῆς ἀρχῆς ταύτης δι' ἄλλης ἀρχῆς, ἐθνικῆς, φυλετικῆς, τότε ἔδει νὰ γείνη αὕτη ἐπιγνώσει καὶ οὐχὶ νὰ ἐξαπατήσωμεν ἑαυτοὺς διὰ φαινομένης αἰτίας, ὅτι δῆθεν τὸ ζήτημα ἔγκειται ἐν τῇ ἐκλογῇ μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων.

Τὸ σφάλμα τῆς ἡμετέρας διπλωματίας συνίστατο ἀκριβῶς ἐν τῇ ἀνεπιγνώστῳ ταύτῃ ἀντικαταστάσει τῆς θρησκευτικῆς ἀρχῆς δι' ἐθνικῆς· ἡ ἔλλειψις ἐπιγνώσεως ὑπῆρξεν ἡ ἀφορμὴ τῆς ἀσταθοῦς ἡμῶν ὡς εἶπεν πολιτείας· μὴ ἐπιθυμοῦσα νὰ ἔλθῃ εἰς διάστασιν μετὰ τῆς Ἐκκλησίας, φοβουμένη δὲ νὰ ἀφήσῃ ἐκ τῶν χειρῶν αὐτῆς τὴν ἐπὶ τῶν Βουλγάρων ἐπιρροὴν ἡ ἡμετέρα πολιτικὴ κατέληξεν εἰς τὸ λυπηρὸν ἐκεῖνο ἀποτέλεσμα, τοῦ ὁποίου τὴν ἀποφυγὴν συνίστα ὁ πρίγκηψ Λοβάνωφ· τοιοῦτοτρόπως ἠρξάμεθα ἐμπνέοντες ὑπονοίας εἰς ἀμφοτέρωτα τὰ μέρη, οὐχὶ Ἑλλήνας καὶ Βουλγάρους, ὡς ἔγραφεν ὁ ῥῶσος πρεσβευτής, ἀλλ' εἰς τοὺς Βουλγάρους καὶ τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν, τῶν Ἑλλήνων ἀναφανδὸν ἤδη ἐχθρικῶς πρὸς ἡμᾶς διακειμένων. Δὲν πρέπει δὲ νὰ παραλειφθῇ ἐπίσης ὅτι εἰς τὴν τοιαύτην θέσιν τοῦ ζητήματος συνετέλεσε καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ καθολικὴ προπαγάνδα ἠπεῖλει σοβαρωτάτους κινδύνους τοῖς ἡμετέροις διπλωμάταις, εἰ καὶ τὰ ἐπακολουθήσαντα γεγονότα ἀπέδειξαν ὅτι οἱ κίνδυνοι οὗτοι παρεστάθησαν λίαν ἐξωγκωμένοι· ἡ πρὸς τὴν ὁρθοδοξίαν ἐμμονὴ τῶν ἀπλοϊκῶν ἰδία κατοίκων τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου εἶναι τοσαύτη, ὥστε ἡ πρὸς τὸν καθολικισμόν ἀπὸ τῶν προσέλευσις δὲν εἶναι ποτε δυνατὴ ὡς εἶδομεν ἤδη ἐκ τῶν γενομένων ἄλλοτε προσηλυτιστικῶν ἀποπειρῶν ἐν Μακεδονίᾳ¹⁾ ὁ λαϊκὸς πληθυσμὸς ἐν ἀρχῇ μὲν ἐσκανδαλίσθη ὑπὸ τοῦ δελέατος τῶν ὑλικῶν ὠφελημάτων, ἅτινα ἐξησφάλιζεν αὐτῷ ἡ προσέλευσις εἰς τὸν καθολικισμόν, ταχέως ὅμως εἴτα ἐπανῆλθεν οὗτος εἰς τοὺς κόλπους τῆς ὁρθοδοξίας. Ἴδου διατὶ αἱ πρόοδοι τῆς καθολικῆς προπαγάνδας ἐν Ἀνατολῇ χαρακτηρίζονται μόνον ὡς ἐπίμονος ἀγὼν ἀναπτύξεως.

Ἡ ἡμετέρα διπλωματία ἔδει νὰ τηρήσῃ μείζονα εὐστάθειαν εἰς τινὰς ἀβασίμους ἀξιώσεις τῶν Βουλγάρων ἡγετῶν, ὅποτε εὐκολώτερον θὰ κα-

1) Ταῖς ἐπαρχίαις Κουκούς καὶ Κασσάνδρας ἐν τῇ Χαλκιδικῇ.

θίστατο νὰ χειραγωγήσῃ αὕτη τὴν λαϊκὴν κίνησιν καὶ θέσῃ ἐντὸς τοιούτων ὁρίων, δι' ὧν δυνατὸν θὰ ἀπέβαινε μετὰ μείζονος ἐπιτυχίας νὰ ἐλπίζῃ εἰς τὸν εἰρηνικὸν συμβιβασμὸν μετὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Ἵνα κρατήσωμεν ἐν ταῖς ἰδίαις χερσὶ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Βουλγαρικοῦ κινήματος δὲν ἔπρεπε, ὥς ὑπελάμβανεν ὁ πρίγκηψ Λοβάνωφ, νὰ ἀφήσωμεν περιφρονητικῶς σχεδὸν τὸ Πατριαρχεῖον καὶ νὰ κηρυχθῶμεν ἀναφανδὸν καὶ καθ' ὀλοκληρίαν ὑπὲρ τῶν Βουλγάρων. Ἡ Ῥωσσία ὥφειλε νὰ σταθῇ ὑπεράνω τῶν κομμάτων καὶ νὰ μὴ παραιτήσῃ τὴν πατροπαράδοτον καὶ σταθερὰν βάσιν τῆς ἑαυτῆς πολιτικῆς, στηριζομένης ἐπὶ ἐδάφους καὶ ἀρχῶν μόνον θρησκευτικῶν ἄλλως πολιτευθεῖσα καὶ παραστᾶσα ὑπερασπίστρια τῶν Βουλγαρικῶν βουλευμάτων ἢ Ῥωσικὴ διπλωματία δὲν ἔδρευε τὴν ἐκτίμησιν ὀφειλομένου κύρους μεταξὺ τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν ἰθυντόρων τοῦ κινήματος· μετὰ τὰς πρώτας ἀπαιτήσεις, τὰς διατυπωθείσας ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἡγετῶν, ἐπηκολούθησαν νέαι ἀπαιτήσεις. Καταλιποῦσα τὸ πρόωγν ἀσφαλὲς ἔδαφος καὶ ἐξακολουθοῦσα τὴν ὑπὲρ τῶν Βουλγάρων προστασίαν ἢ Ῥωσικὴ διπλωματία κατήχθη εἰς τὴν ἀδήριτον ἀνάγκην ἵνα συγχρόνως ἀντέχῃται δύο τινῶν, νὰ ὑποστηρίξῃ ἐξ ἑνὸς τὴν ἀντικανονικὴν σύστασιν Βουλγαρικῆς ἐξουχίας καὶ νὰ προσπαθῇ ἀφ' ἑτέρου, ἵνα μὴ διακόψῃ ὀλοτελῶς τὸν μετὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἰδιαίτερον σύνδεσμον τῆς Ῥωσσίας. Τὸ τελευταῖον τοῦτο, βλέπον ἡμᾶς πρὸς τὸ μέρος τῶν ἀντιπάλων, φυσικῶς ἔστρεψε τὰ βλέμματα αὐτοῦ πρὸς τὰς Ἀθήνας, αἵτινες ἔσπευσαν ἀμέσως εἰς βοήθειαν διὰ τὸ Ἑλληνικὸν Βασίλειον παρουσιάσθῃ ποθητὴ ἢ εὐκαιρία τοῦ ἐξαναγκάσαι τὴν Ἐκκλησίαν νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὰ σχέδια τῆς ἑλληνικῆς προπαγάνδας. Τοιουτοτρόπως δὲ ἐπῆλθε συμμαχία μεταξὺ τῶν ὁποδῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ Βυζαντινισμοῦ, συμμαχία ἐχθρικὴ ἐναντίον τῆς Ῥωσσίας. Ὑφ' ἡμῶν σοβαρὸν διεπράχθη σφάλμα ἐν παρομοίᾳ συνενώσει δύο ἐκ διαμέτρου ἀντικειμένων ρευμάτων εἰς τὴν στιγμὴν ἀκριβῶς, καθ' ἣν παρουσιάζετο εὐκαιρία δι' ἄλλης ὁδοῦ, ἐπιφυλακτικῆς καὶ δικαιότερας πολιτικῆς, νὰ διαχωρίσωμεν τὸ ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα ἀπὸ τῶν ὁπαδῶν τῶν φυλετικῶν ὀνείρων· ἐὰν ἐπὶ κεφαλῆς τῆς Ἐκκλησίας συχνάκις συνέβαινε νὰ εὗρισκωνται ἄνθρωποι ἐμφορούμενοι ἐχθρικῶν πρὸς ἡμᾶς ἐθνικῶν βλέψεων, οὐχ ἥττον ὅμως δὲν ἔπρεπε κατ' ἀρχὴν νὰ συγχέωμεν τὴν Ἐκκλησίαν πρὸς τὸν Ἑλληνισμόν· ἐν τῷ κλήρῳ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου δὲν ἀπέσβη ἡ συναίσθησις τῶν κα-

θαυρῶς ἐκκλησιαστικῶν συμφερόντων, ὑπῆρχον δὲ πρόσωπα, ἅτινα ἴσταντο ὑπεράνω τῶν φυλετικῶν σκοπῶν καὶ προσπαθειῶν.

Ἐπὶ τὸν Πατριαρχικὸν θρόνον ἀνῆλθε Γρηγόριος ὁ ΣΤ' κατὰ τὴν μάλιστα φλέγουσαν φάσιν τῆς Ἑλληνοβουλγαρικῆς ἔριδος· ἦν οὗτος εἰς τῶν διαπρεπεστάτων ἱεραρχῶν τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως ἐν τῇ ληξάσῃ ἑκατονταετηρίδι· τὰ ὑψηλὰ προσωπικά αὐτοῦ προσόντα, ἐφαίνοντο, ὅτι παρεῖχον αὐτῷ τὸ μεγαλείτερον δικαίωμα εἰς τὸν ὑψηλὸν τίτλον, ὃν ἀπονέμει ἡ Ἐκκλησία αὕτῃ εἰς τὸν ἀνώτατον αὐτῆς ἀρχηγόν. Ἡ Ἀ. Παναγιότης, ὁ ἀείμνηστος Γρηγόριος ὡς ὄρον, τῆς ἐκλογῆς αὐτοῦ ὡς Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου προέβαλε τὰ ἑξῆς: 1) Συνδρομὴν τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐνέργειαν, ὅπως ἐπιτύχῃ αὕτῃ παρὰ τῇ ὑψηλῇ Πύλῃ τὴν ἐπαναφορὰν τῶν προτέρων προνομίων, τῶν κεχορηγημένων τοῖς Οἰκουμενικοῖς Πατριάρχαις καὶ 2) Ἀναθεώρησιν τοῦ νέου ἐκκλησιαστικοῦ καθεστῶτος. « Ἀντιγράψαν καὶ ἐμεγάλωσα, εἶπεν εἰς τὸν πρῶτον διερχομένην τῆς ῥωσικῆς Πρεσβείας ὁ νέος Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης, μὲ τὰς ιδέας ὅτι ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία προσδοκᾷ βοήθειαν μόνον παρὰ τῆς Ῥωσσίας. Εἰς τὴν ἐποχὴν μου δὲν ὑπῆρχε βουλγαρικὸν ζήτημα· ὑπῆρχε μόνον Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ, τὴν προστασίαν τῆς ὁποίας εἶχεν ἡ Ῥωσσία· ἤδη πάντες βεβαιοῦσιν ὅτι πᾶσα ἡ συμπάθεια τῆς Ῥωσσίας ἐστράφη καὶ ἀνήκει εἰς τοὺς Βουλγάρους. Προσωπικῶς ἐγὼ τρέφω τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ Ῥωσσία δὲν θὰ στερήσῃ τὸ Πατριαρχεῖον τῆς ἰσχυρᾶς αὐτῆς προστασίας. »¹⁾

Οἱ ὑπὸ τῆς Αὐτοῦ Παναγιότητος λεχθέντες ἀξιωματημόνευτοι οὗτοι λόγοι, οἱ ἀναφερόμενοι εἰς τὰς σχέσεις, αἵτινες ὄφειλον νὰ κρατῶσι μεταξὺ τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου καὶ τῆς Ῥωσσίας, ἀνταπεκρίνοντο ἀκριβῶς πρὸς τὰς παραδόσεις τῆς Ῥωσικῆς πολιτικῆς ἐν Ἀνατολῇ, ἀφ' ὧν αὕτῃ οὐδέποτε ἠδύνατο ἐν ἐπιγνώσει ν' ἀποσιῇ. Ἡ προστασία τῆς ὀρθοδοξίας ἐν Ἀνατολῇ συνάδει πρὸς τὰ αἰσθήματα καὶ τὰς συμπαθείας τοῦ εὐσεβοῦς ῥωσικοῦ λαοῦ, ἀλλ', ὡς ἀρχὴ πολιτικὴ, αὕτῃ ἐρείδεται, οὐχὶ ἐπὶ τοῦ αἰσθήματος, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ ὑπολογισμοῦ· ἡ ὑποστήριξις καὶ διάδοσις οἰουδήποτε θρησκευάματος χάριν αὐτοῦ καὶ μόνου ἐν ὀνό-

1) Dépêche de l' aide de camp général Ignatieff, Péra 14/26 Février N. 42.

ματι μόνης τῆς καθαρῶς θρησκευτικῆς ἀρχῆς, δύναται νὰ ᾖ ἔργον εἰδικῶν μόνον ἀνθρώπων ἢ ἰδρυμάτων. Ἀλλ' ἡ προστασία τῆς θρησκείας ταύτης, ἡ παρεχομένη ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ἐν τῇ ἐξωτερικῇ αὐτῆς πολιτικῇ, δέον νὰ πηγάζῃ ἀπὸ τῆς ἐκτιμήσεως καὶ σχέσεως αὐτῆς πρὸς τὰ πραγματικὰ ἐκάστης Κυβερνήσεως συμφέροντα· ἀληθῶς δὲ ὑπὸ τοιούτου συμφέροντος ἐνεπνέετο ἡ πατροπαράδοτος ἡμῶν πολιτικὴ, προστατεύουσα τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν ὀρθοδοξίαν.¹⁾ Ὁ ὑπολογισμὸς ἐγένετο τοιοῦτος· πρὸς τὴν ἐν Τουρκίᾳ πλειονότητα ἡ Ῥωσσία συνδέεται δογματικῶς· προστατεύοντες τὴν ὀρθοδοξίαν ἐνισχύομεν τὸν σύνδεσμον τοῦτον καὶ ἐθίζομεν τοὺς ὀρθοδόξους νὰ ἀτενίζωσι πρὸς τὴν Ῥωσσίαν, ὡς πρὸς φυσικὴν προστατίδα. Τὸ γόητρον, ὅπερ ἔχει ἀποκτήσει ἡ Ῥωσσία ἐν μέσῳ κολοσιαίου ἀριθμοῦ ὑπηκόων τοῦ Σουλτάνου, εἶναι ἰσχυρὸν ὄπλον, ὅπως ἐπιδρῶ αὕτη καὶ ἐπιβάλληται εἰς τὴν Ὀθωμανικὴν Κυβέρνησιν· ἀλλὰ τὸ γόητρον τοῦτο ἔχει ἀνυπολόγιστον σημασίαν καὶ διὰ τὸ μέλλον, ἐπὶ τῇ προόψει πιθανῆς μεταβολῆς ἐν Ἀνατολῇ, εἰ καὶ ἡ Ῥωσσία ὀλιγώτερον παντὸς ἄλλου κράτους ἠδύνατο νὰ ἐπιθυμήσῃ ἐν λίαν προσεχεῖ μέλλοντι παραβίασιν ἢ μεταβολὴν τοῦ καθεστῶτος—*statu quo*—ἐν Τουρκίᾳ. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, δι' οἵανδήποτε ἀνέλιξιν γεγονότων ἐν τῇ Βαλκανικῇ Χερσονήσῳ ἡ μοῖρα ἐπέκλωσεν εἰς τὴν Ῥωσσίαν πρώτης τάξεως συμφέροντα. Πρὸ τοῦ τελευταίου πολέμου, καθ' ὃν χρόνον παρεσκευάζετο τὸ ἀπελευθερωτικὸν ἔργον τῶν σλαβικῶν ἐθνοτήτων, ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῶν ἀπαιτήσεων τῆς στιγμῆς, ἠδύνατο νὰ τονισθῇ τοῦτο ἐν τῇ ἡμετέρᾳ πολιτικῇ καὶ δοθῇ ἐθνικὴ μᾶλλον χροιά εἰς αὐτὴν ἀντὶ τῆς θρησκευτικῆς. Καίτοι ἡ κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον μεταβολὴ τῆς ἡμετέρας πατροπαράδοτου στάσεως ἐμποιεῖ θλίψιν, ὅμως κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἠδύναντο νὰ δικαιολογήσωσι ταύτην σπουδαῖαι σκέψεις· ἀλλ' ἤδη ἡμεῖς ἔχομεν ἐνώπιον ἡμῶν ἀνεξάρτητα Σλαβικὰ κράτη ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου. Τὰ κράτη ταῦτα διεμορφώθησαν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν μᾶλλον ἐπικρατούντων ἐθνογραφικῶς φυλετικῶν στοιχείων. Αἱ ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς

1) Ὅρα ἐκθ. «περὶ τῶν μελλουσῶν σχέσεων ἡμῶν πρὸς τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν», δοθεῖσαν τῇ διορισθέντι νέῳ Πρεσβευτῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει μετὰ τῶν γενικῶν ὁδηγιῶν, ἃς ἔλαβεν οὗτος κατὰ τὸν εἰς τὴν θέσιν ταύτην διορισμὸν αὐτοῦ.

Τουρκίας ὑπολειφθεῖσαι χῶραι, ὡς π. χ. ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Ἡπειρος, δὲν κέκτηνται τὴν ἐπικράτησιν ταύτην τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ στοιχείου. Τὸ καθορίσαι τὰς ἐπαρχίας ταύτας ἐθνολογικῶς εἶναι ζήτημα δυσχερέστατον· ἐὰν βαδίσωμεν καὶ λάβωμεν ὡς ὁδηγὸν τὴν ἐθνογραφικὴν ἀρχήν, τότε ἢ θὰ προκαλέσωμεν τὴν καθ' ἡμῶν μῆριν καὶ ἀντίδρασιν ὅλων τῶν μικρῶν Βαλκανικῶν κρατῶν, ἐξαιρουμένου ἐκείνου μόνου, ὅπερ θὰ λάβωμεν ὑπὸ τὴν ἡμετέραν προστασίαν, ἢ θὰ φανῶμεν ἀνακόλουθοι, ὑποθάλλοντες ἐξ ὑπαμοιβῆς τὴν φυλετικὴν προπαγάνδαν ὅτι μὲν τούτου, ὅτι δὲ ἐκείνου τοῦ κράτους· ἔνεκα τῆς διεξαγομένης νῦν λυσσώδους πάλης μεταξὺ ὅλων τῶν προπαγανδῶν τούτων, τῇ Ῥωσσίᾳ ἀρμόζει νὰ ἀντέχῃται ἀρχῆς τοιαύτης, δι' ἧς θὰ ἡδύνατο νὰ ἴσταται ὑπερθεὶς ὅλων τῶν φυλετικῶν ἐρίδων, οὐδεμίαν ποιουμένη διάκρισιν ἢ προτίμησιν μεταξὺ πάντων τῶν ἐνδιαφερομένων μερῶν. Τοῦτο ἀπαιτεῖ ἡ ἀξιοπρέπεια καὶ τὰ ἀληθῆ συμφέροντα τῆς Ῥωσσίας. Ἡ ἀρχὴ αὕτη, ἡ ἐξίσου ἐνωτικὴ, ὅσον καὶ εἰρηνοποιός, περὶ ἧς ἐνταῦθα ὁ λόγος, δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς « θρησκευτικὴ καὶ οὐχὶ φυλετικὴ ἀρχή ». Ἄλλως εἶπε'ν, διὰ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Ἐκκλησίας καὶ οὐχὶ διὰ τῶν πρακτόρων τῆς φυλετικῆς προπαγάνδας δυνάμεθα νὰ πραγματοποιήσωμεν καὶ στηρίξωμεν τὴν ἡμετέραν ἐπιρροὴν ἐν ταῖς ὀρθοδόξοις ἐπαρχίαις τῆς Τουρκίας. Δὲν θὰ ἀποκρύψωμεν ὅμως ἑαυτοῖς τὰ σπουδαῖα προσκόμματα, ἅτινα ἐπιπροσθοῦσιν ἐν τῇ ὁδῷ ταύτῃ. Τὸ πρῶτον, ἀλλὰ καὶ δυσχερέστατον συνάμα ἐξ ὅλων τούτων, εἶναι ἡ ὑπαρξίς ἀντικανονικῆς Βουλγαρικῆς ἐξαρχίας, ἣν ἡμεῖς ὅμως δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποκηρύξωμεν. Τὸ φροντίζειν κ' ἔν, ἐν γὰρ τῷ παρόντι, περὶ συμφιλιώσεως τῶν Βουλγάρων μετὰ τοῦ Πατριαρχείου, δυστυχῶς, θὰ ἦτο μάταιος κόπος. Χωρισθέντες ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως οἱ Βούλγαροι ἐτήρησαν ἀπρόσβλιτον τὸ κῆρος τῆς ὀρθοδόξου διδασκαλίας, βαθμηδὸν ὅμως κατήχθησαν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ χωρισμὸς οὗτος θὰ παράσχῃ αὐτῆς πολυάριθμα ὠφελήματα ὑπὸ πολιτικὴν ἔποψιν, δὲν ἠστόχησαν δὲ ἐν ταῖς ὑπολογισμοῖς αὐτῶν τούτοις. Ἡ ἐξαρχία ἐν τῇ παρούσῃ στιγμῇ εἶνε τὸ ἰσχυρότατον ὄπλον τῆς Βουλγαρικῆς προπαγάνδας ἐν Μακεδονίᾳ, οὐδὲ ὑπάρχει λόγος νὰ προὑποθέσωμεν ὅτι οἱ Βούλγαροι ἐκουσίως θὰ παραιτηθῶσι τῆς τόσον ὠφελίμου δι' αὐτοὺς ἀπομονώσεως, δι' ἣν ἐν τῷ βάθει τῆς ψυχῆς

του φθονεῖ αὐτοὺς πᾶς Σέρβος. Ἐφ' ὅσον ἡ Βουλγαρική ἐξαρχία ἔχει ὡς βάσιν θεμελιώδη, ὠρισμένην πολιτικὴν ἀποστολήν, θὰ ἐξακολουθῇ ἐφισταμένη, μέχρις οὗ ἀποφασισθῇ, οὕτως ἢ ἄλλως, ἡ τύχη τῆς Μακεδονίας· λίαν δὲ πιθανὸν ὅτι μετὰ τοῦτο ἀμέσως πρῶτοι οἱ Βούλγαροι θὰ ἐπιζητήσωσι τὴν μετὰ τοῦ Πατριαρχείου συμφιλίωσιν καὶ θὰ ἄρῳσι πᾶν πρὸς τοῦτο ἐμπόδιον, μεταφέροντες τὴν ἔδραν τοῦ ἐξάρχου ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς ἄλλην πόλιν.

Πάντα ταῦτα ἐν τούτοις εἰσὶ μόνον προϋποθέσεις εἰς μέλλον, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀπομεμακρυσμένον. Δυνάμεθα ἄρα γε ἡμεῖς σήμερον νὰ ἐλπίζωμεν εἰς τὴν ἀποκατάστασιν εἰλικρινῶν πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον σχέσεων καὶ δὲν θὰ χρησιμεύσῃ ἄρα γε, μεταξὺ ἄλλων, ὡς ἐμπόδιον πρὸς τοῦτο ἡ ὑπαρξίς τῆς ἐξαρχίας, ἣν ἡμεῖς πλαγίως ἀναγνωρίζομεν, παρὰ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ Βουλγαρικοῦ Σχίσματος ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου τοῦ 1872;

Ὅσον καὶ ἂν θεωρηθῶσιν ἀβάσιμοι αἱ σκέψεις ἡμῶν αὗται, ἡ προσέγγις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρὸς ἡμᾶς ἔχει λόγους ἑτέρους, οὐχ' ἥττον σπουδαίους. Πρὸ παντὸς ἄλλου αἱ οἰκονομικαὶ δυσχέρειαι τούτου ἐξ ἑνός, ἡ εὐρεῖα δὲ ἐτέρωθεν βοήθεια τῆς Ῥωσικῆς εὐποιΐας¹⁾ θὰ συντελέσωσιν εἰς τὸ νὰ ἀποκλίνῃ τὸ Πατριαρχεῖον εἰς ὑποχώρησιν, εἰ καὶ δὲν πρόκειται νὰ δώσωμεν πολλὴν σημασίαν εἰς τὸ μέσον τοῦτο. Ἡ μεγάλη Ἐκκλησία οὐχὶ ἅπαξ ἐτεκμηρίωσεν ὅτι ὑπάρχουσιν ὑψηλὰ συμφέροντα, πρὸ τῶν ὁποίων αὕτη δὲν ὑποχωρεῖ χάριν ἐφημέρων ὠφελημάτων· διὰ τοῦτο ἄρα ἐν ταῖς πρὸς αὐτὸ σχέσεσιν ἡμῶν δέον νὰ ἀλλάξωμεν τρόπον ἐνεργείας· ἐπανελθεῖν εἰς τὸ παρελθὸν ἀδύνατον, ὡς ἐπίσης ἀδύνατον τὸ μὴ λαβεῖν ὑπ' ὄψει τὸ γεγονός τῆς ἐξαρχίας. Ἀλλ' ἐὰν ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία δὲν θεωρῇ δυνατὴν τὴν ἀποκήρυξιν αὐτῆς, ὡς ἔπραξε τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, τοῦτο δὲν ἐμποδίζει ἡμᾶς νὰ ἐκφράσωμεν εἰλικρινῶς θλίψιν ἐπὶ τῷ ἐπελθόντι χωρισμῷ καὶ εὐχρηθῶμεν τὴν παῦσιν τῆς τόσον ἀνωμάλου καταστάσεως· ἡμεῖς τοῦ

1) Τὴν εὐποιΐαν τοῦ Ῥωσικοῦ λαοῦ πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἡμεῖς ἀγνοοῦμεν ὅλως, ἅτε μηδέποτε ὑπάρξασαν· διὸ καὶ τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ εὐγενοῦς συντάκτου φαίνονται ἡμῖν πλατωνικὰ εὐχί. (Σημ. μεταφραστοῦ).

λοιποῦ δὲν ὀφείλομεν, οὐδὲ πρέπον ἡγούμεθα νὰ ὑποδαυλίζωμεν τὴν πάλιν, ἣν διεξάγει ἡ ἐξαρχία ἐναντίον τοῦ Πατριαρχείου ἐν Μακεδονίᾳ· ἐξ ἐναντίας μάλιστα, ἡμῖν ἐπιβάλλεται τὸ καθῆκον, ἵνα ποιήσωμεν τὸ πρῶτον βῆμα εἰς προσέγγισιν μετὰ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἐμφανῶς καὶ εἰλικρινῶς ἐμφράζοντες τὴν ἐτοιμότητα ἡμῶν εἰς ὑποστήριξιν αὐτῆς, μενόντων πιστῶν ἐν πᾶσιν εἰς τὰς ἀρχαίας ἡμῶν παραδόσεις. Ἵνα δὲ ἡ προσέγγις τῆς Ῥωσσίας πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ᾖ πραγματικὴ καὶ καρποφόρος, δεόν νὰ ὑπάρξῃ ἀμοιβαιότης, εἰλικρίνεια καὶ ἐμπιστοσύνη δι' ἡμᾶς ἀπαραίτητα ἐχέγγυα πρὸς τοῦτο εἶνε τὰ ἑξῆς : ἡ ἀνωτάτη διοίκησις τῆς Ἐκκλησίας νὰ εἶνε παγία καὶ σταθερά, ἀπηλλαγμένη δὲ καὶ ἐλευθέρᾳ ἐθνικῶν τάσεων καὶ σκοπῶν, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ ἡμετέρα σχέσις πρὸς αὐτήν· ἀλλὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν συνθηκῶν τούτων παρεμποδίζει ὁ παρὼν διοικητικὸς ὀργανισμὸς τοῦ Πατριαρχείου, εἰς ὃν, καθὰ παρετηρήσαμεν, εἰσέφρησαν αἱ γνωσταὶ ἡμῖν ἤδη ἐλλείψεις, ὀφειλόμεναι εἰς τὰς περιστάσεις, ὑφ' ἃς συνετάχθη ὁ ὀργανισμὸς ἐκεῖνος (τ. ε. οἱ Ἐθνικοὶ Κανονισμοὶ) καὶ ὧν αἱ κυριώταται εἰσιν αἱ ἑξῆς :

Πρὸ παντὸς ἄλλου δεόν νὰ ἀρθῇ ἡ ἔλλειψις ἐνότητος καὶ ὁ καταμερισμὸς τῆς ἀνωτάτης ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας μεταξὺ τριῶν, κακῶς πρὸς ἄλληλα καὶ χαλαρῶς συνδεομένων σωμάτων, τοῦ Πατριάρχου, τῆς Συνόδου καὶ τοῦ Διαρκοῦς Μικτοῦ Συμβουλίου· ἐκτὸς τούτου ἕκαστον τῶν εἰρημένων ἰδρυμάτων ἔχει ἐπὶ μέρους καὶ τὰ ἴδια ἀσθενῆ αὐτοῦ μέρη. Ἡ θέσις τοῦ Πατριάρχου δὲν εἶνε ἀρκούντως ἀνεξάρτητος καὶ σταθερά· προσωπικῶς οὗτος εἶνε ἀνεύθυνος διὰ τὴν διεξαγωγὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων, ἡ ἀντικατάστασις δὲ αὐτοῦ καὶ ἀλλαγὴ καθώριστα πολὺ εὐχερής. Ὁ καταρτισμὸς τῆς Συνόδου εἶναι σφαλερός, ἐλλείπει ἐπαρκῶν ἐν αὐτῷ ἐμπείρων μελῶν· ἐν τέλει τὸ Διαρκὲς Μικτὸν Συμβούλιον, συνεπεία τοῦ τρόπου τῆς ἐκλογῆς τῶν μελῶν αὐτοῦ, χρησιμεύει εὐκόλως εἰς ἐξυπηρέτησιν ἐλληνικῶν ἐθνικῶν σκοπῶν καὶ τάσεων ἐν τῇ διοικήσει τῆς Ἐκκλησίας. Εἰς τῶν κυριωτέρων ὄρων ἀποκαταστάσεως ὁμαλῶν σχέσεων μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὡς ἔοικεν, ἐστὶν ἡ ἄρσις ἢ κατάργησις τῶν ἐλλείψεων τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ, τοῦ ἐκπονηθέντος τῷ 1858—1860. Ἐν τούτῳ, πιθανόν, περιλαμβάνεται καὶ ἐπιτυγχάνεται ταυτοχρόνως τόσον ἡ ἀπαίτησις τῆς

ἡμετέρας ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς, ὅσον καὶ ἡ πραγματικὴ ἀποστολὴ αὐτοῦ τούτου τοῦ Πατριαρχείου. Μόνον ὅταν συμπέσωσι τὰ ἀμοιβαῖα αὐτῶν συμφέροντα, δυνατόν νὰ ἐλπίσωμεν ἐν τῷ μέλλοντι ἀποκατάστασιν ὁμαλῶν σχέσεων μετὰ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ τῆς Ῥωσσίας, σχέσεων τοιούτων, ὧν ἐρμηνεῖς ἐγένοντο πρὸ τεσσαρακονταετίας καὶ ἠῤῥξαντο μυχίως ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος καὶ ὁ Μητροπολίτης Φιλάρετος.

Ἐν Μόσχᾳ 1902.

A. I. B.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

007000023270

